Карл-Гайнц Тушель

Непримітний містер Макгайн

Переклад Галини Лозинської

Вступна примітка

Те, про що йтиметься далі, з погляду чисто технічного є сьогодні річчю цілком імовірною. Безперечно, втілення такого задуму пов'язане поки що з різного роду труднощами. Отож усе, про що йтиметься далі,— цілковитий вимисел.

А з другого боку, коли згадані труднощі будуть усунуті, може статися, що не буде вже потреби у здійсненні такого задуму — з погляду як особистого, так і суспільного.

Але припустімо лишень, що така річ уже реально існує, тоді вся подальша історія постає вже у вигляді аж ніяк не цілковитого вимислу.

Лейтенантові Сему Меттісону не до душі були гучні справи. Правду кажучи, навряд чи в кримінальній поліції міста Мідлтона (штат Іллінойс) хтось міг би згадати бодай щось, що було б до душі Семові Меттісону, крім хіба що думки про близьку вже пенсію. Але про те, що лейтенант був честолюбний навиворіт і будь-що намагався чимшвидше позбутися гучної справи, коли вже така траплялася,— про це знали всі і навіть розуміли його. Бо за гучними справами стоять звичайно великі люди, отож, хоч як крутись, а на якомусь етапі розслідування неодмінно потрапиш у кепську ситуацію, коли змушений будеш наступати на мозолі котромусь з отих великих. А для дядька Сема, як прозивали Меттісона, дипломатія була річ майже незбагненна.

Прізвисько дядько Сем, хоча й шанобливе, нітрохи не пасувало до цього опасистого чоловіка з грубим обличчям, яке набувало добродушного й мирного виразу лише в ту мить, коли лейтенант розкошував від думки, що зараз він обкрутить круг пальця свого візаві, а той про це й гадки не має. Це, звісно, була не така вже й приваблива риса, та кожен, зрештою, повинен мати якусь втіху від своєї праці.

На початку своєї багаторічної служби він, певне, був енергійний, винахідливий, ініціативний або навіть мав якісь ідеали, тепер у нього залишився тільки єдиний ключ, що ним він відкривав обставини будь-яких злочинів: треба лише з'ясувати, про яку суму йшлося, все інше — механічна робота.

Отож великі злочини були Семові Меттісону осоружні. Але, на щастя, випадок, який вій зараз розслідував, був, здавалося, звичайнісінький — невелике пограбування банку.

Тут, власне, все було ясно: якийсь невідомий украв у банку близько двадцяти тисяч доларів, і треба було тільки знайти того невідомого. Ускладнень не передбачалося — люди, що грабували банки, самі, як правило, не мали в них великих рахунків.

— Сержанте, приведіть касира! — сказав лейтенант Сем Меттісон.

Сержант Нед Пінкертон (його справді так звали, і він щоразу, коли хтось висловлював з цього приводу подив, не пропускав нагоди, щоб сказати: "Хіба міг я з таким ім'ям стати не криміналістом, а кимось іншим?") привів касира — підстаркуватого вузькоплечого чоловіка зі шпакуватим чубом: до його обличчя назавжди прилипла професійна усмішка, і через те він і тепер мав такий вигляд, ніби радів власному нещастю.

Лейтенант кивнув сержантові, і той поставив ряд звичайних запитань: ім'я, рік народження і таке інше.

Потім він запропонував касирові розповісти, як усе сталося.

— Той чоловік підійшов до віконця й поклав портфель на стіл. А тоді тихенько сказав мені, що, коли він зараз натисне в кишені на кнопку, з портфеля почне стріляти автомат, і що він так зробить, якщо я спробую зняти тривогу або ще якось привернути до себе увагу. Через це я не міг навіть опустити перед собою куленепробивне скло, бо воно впало б якраз на портфель. Отож мені лишилося спакувати для нього гроші в торбинку, таку, яку звичайно беремо для розрахунків з власниками невеличких магазинів. А тільки-но він вийшов, я відразу дав сигнал тривоги.

— І ви повірили йому з отим автоматом? — глузливо запитав сержант.

— Я касир, а не психолог,— відповів допитуваний із сумною усмішкою, хоча в голосі його вчувалося навіть якесь приховане зухвальство.

— Ну, гаразд,— уже серйозно мовив сержант.— Змалюйте зовнішність того типа.

Опис виявився напрочуд невиразним: нічим не примітний, середній на зріст чоловік десь так від тридцяти до сорока років.

— І серію послідовно пронумерованих банкнотів ви, певна річ, у ті гроші не вклали?

— Він дуже пильно дивився! — відповів касир.

— А тепер уважно послухайте мене, — встряв у розмову лейтенант. — Я міг би прочитати вам лекцію про громадянський обов'язок або про колишні ідеали Америки, та я волію не робити цього. Я бачу, що ми з вами приблизно однакові роками, обидва скоро підемо на пенсію і хотіли

б мати її по змозі без зайвих вирахувань. Тому я пропоную вам укласти угоду; це, на мою думку, буде для вас зрозуміліше, ніж дурне розпатякування на теми моралі. Просту угоду, без ніяких збитків. Якщо мені не пощастить знайти злочинця в цій справі, я позбудуся пенсії або якоїсь її частини. Ваша пенсія так само залежить від того, як ви поведетеся в цій справі. Але якщо ви допоможете мені і я одержу мою пенсію повністю, я відповідним чином, де слід це робити, доповім про вашу допомогу. Зрозуміло? А тепер кажіть, що знаєте!

Певна річ, що лейтенантовій пенсії навряд чи щось загрожувало. Подумаєш, велике діло — нез'ясована справа! Але знати про це касирові не конче потрібно. І щоб йому не спало таке на думку, сержант відразу приголомшив його запитанням:

— Бандит нічого не сказав про те, що в нього є ще чимало таких портфелів і, в разі потреби, він може принести одного до вас додому, якщо ваша пам'ять буде занадто добра?

Касир кивнув головою.

— А може, це наводить вас на думку, що в портфелі не було ніякої зброї? — висловив припущення сержант.

Холодна іронія полісмена, здавалося, збадьорила касирову пам'ять.

— Мені тільки впало в очі,— мовив він,— що в бандита якась чудна манера розмовляти. Але я не знаю...

— Точніше! — перебив сержант.— Яка говірка?

— Ні, це не говірка, це скоріше... коли він говорив, то майже не рухав губами, і все звучало, наче завчене напам'ять. Це справляло якесь зловісне враження.

— І це все, що ви згадали?

Касир боязко кивнув головою. Сем Меттісон подав сержантові знак.

— Можете йти! — сказав сержант.— Ближчими днями нікуди не виїздіть із міста, може статися, що ви нам будете потрібні! — Він так само майже не рухав губами, і все звучало, як завчене напам'ять.

— Наклав повні штани! — констатував Сем Меттісон, коли касир вийшов.

— Авжеж. А проте той тип справді, очевидно, зразок непримітності, — сказав сержант.— Його ніхто не примітив! Свідків ми більше не матимемо. Телевізійна служба банку, що спостерігає за віконцями, хоча й бачила того типа, але саме тоді робився відеозапис у другому кінці залу, а цей тип не викликав у співробітників телевізійної служби ніякої підозри. — Сержант помовчав. — А може, з касиром про все було домовлено заздалегідь?

Лейтенант заперечливо похитав головою:

— Дурниці! Прикинь-но суму пенсії, яку він незабаром одержуватиме,— приміром, так десь протягом років на десять. Вийде куди більше як половина двадцяти тисяч. Що ми ще маємо?

— Відеозапис телевізійної служби, зроблений на стоянці перед входом до банку. Там він неодмінно має бути.

— Гаразд. Перепиши номери всіх машин, що від'їздили в той час від банку, і перевір.

Наступного дня стало відомо: з усіма машинами було все гаразд, окрім однієї. Як запевняв її власник, вона мала протягом цих годин стояти біля будинку на Чікаго-стріт, 20, а тим часом він упізнав її у

відеозапису серед інших машин, що стояли перед банком. Криміналісти перетрусили в машині геть усе, та не знайшли нічогісінько.

Цей слід так само уривався.

Проте богиня криміналістики, здавалося, була прихильна до Сема Меттісона та його сержанта. Дорожня поліція затримала кількох п'яних водіїв із міських сміттярів, через яких сталася аварія. У кожного з них у кишенях було повно банкнотів, усього на суму 19 231 долар, а в їхній машині знайшли банківську торбинку для грошей.

Коли сміттярі протверезіли, Меттісон сказав, щоб їх привели до нього.

— Ну, признавайтеся, хто з вас, хлопці, був у банку? — запитав лейтенант.

"Хлопці", всі як один — підстаркуваті чоловіки, мали знічений вигляд, проте мовчали.

— Ну що — мову відібрало? — знову запитав лейтенант і напустив на обличчя лютий вираз,— цього при його зовнішності було цілком досить, щоб у будь-якого дрібного злодюжки відразу виникала потреба говорити.

Один з чоловіків нерішуче сказав:

— Дурнішого не вигадаєш, ви нам не повірите... Ми й самі не могли втямити...

Лейтенант мовчки грізно втупився в затриманих.

— Ми знайшли гроші,— через силу промовив сміттяр,— ...у баку для сміття, і... я знаю, що ми повинні були їх здати, але...— Він замовк.

Сем Меттісон якусь мить не знав — чи йому вибухнути гнівом, чи зареготати. А оскільки він не знав, на що йому зважитися, то, як і досі, мовчав.

— Справді, — підтвердив уже другий затриманий,— це було на Чікаго-стріт, двадцять.

Лейтенант нашорошив вуха, проте не виказав свого зацікавлення й удавано байдуже запитав:

— І ви, звісно, маєте алібі?

— Де ви були позавчора двадцять п'ять хвилин на одинадцяту? — офіційним тоном запитав сержант

По обличчю одного із сміттярів майнув радісний промінчик:

— Ми саме розвантажувалися, це навіть у нашій путівці записано,— відповів він.

— Вивести їх! — наказав лейтенант.

— Ну, що ти про це думаєш, Неде? — запитав він свого колегу, коли вони залишилися самі.

— Експертиза виявила на банківській торбинці сліди покидьків, але вони можуть бути й від рук сміттярів. Та хоч би там що — не ці хлопці доклали до діла рук. Такі обличчя не сховаються за непримітністю. До того ж — хіба, вчинивши таке пограбування, побіжить хтось наступного дня з усіма грішми в кишенях по пивницях? А якщо вони були

помічниками чи співучасниками цього діла, то чого тоді в них опинилися всі гроші? І навіщо ця потолоч була потрібна бандитові?

— Я теж не знаю, — позіхнувши, сказав лейтенант. Оскільки гроші знайшлися, дальше розслідування його не цікавило.— Візьми-но тямущих хлопців і поїдь подивися на той будинок на Чікаго-стріт, двадцять!

Бандита, що пограбував банк, у будинку на Чікаго-стріт, звичайно, не виявилося, натомість привезено свідчення, навіть подвійне свідчення, що його Сем Меттісон з огляду на весь свій професійний досвід міг би кваліфікувати як брехливе, та воно виявилося, на жаль, цілком незаперечним.

На першому поверсі мешкали дві сестри, вже підстаркуваті жінки, і вони бачили все: як невідомий зайшов у двір — їхній словесний портрет невідомого був такий же невиразний, як і в касира,— і кинув щось у бак із сміттям, і як десь за годину по тому приїхали сміттярі, як вони перекинули ненароком один з баків, і як на асфальт упало раптом щось сіре, і як усі троє понахилялися до цього предмета і, зрештою, не викинули його знову до сміття, а забрали з собою.

— Це ще щастя,— сказав сержант Нед Пінкертон, — що в цьому районі стоять старі баки, а то всі грошики могли б зникнути в сміттєпроводі!

— Я не раз бачив, — роздратовано мовив лейтенант,— як факти начебто самі собою складалися в стрункy й безперечну версію, а насправді все було не так. Проте мені ніколи ще не доводилося бачити, щоб хтось крав двадцять тисяч доларів, аби викинути їх у сміття. Такого не зробить навіть божевільний. Та хай там як — банк має свої гроші, а преса свою сенсацію: "Грабіжник банку кидає гроші в бак для сміття", "Божевільний краде 20 000", "Чи злодій з американців?"

Останнє запитання аж ніяк не було вигадкою репортерів, воно справді хвилювало багатьох. Отак з доброго дива викинути гроші? Такого не вчинить жоден американець, навіть більше, можна сказати — це не по-американському... Ні, коли б злочинця схопили, він не міг би розраховувати на співчуття судових присяжних.

Лейтенантові було байдуже до преси, тим більше, що цього разу вона не могла дорікнути поліції за бездіяльність: гроші знайдено. Отже, він не побоювався, що дістане прочухана за цю справу, але й не сподівався на якусь винагороду, а тому був дуже-таки здивований, коли дістав запрошення завітати увечері до господи Гарріса Флетчера — директора банківського філіалу.

— Може, ви йому потрібні як принада на вечірньому прийомі? — висловив припущення сержант. — Або ж він запропонує вам бути його приватним детективом.

— Дурниці,— буркнув лейтенант,— тоді він запросив би мене до себе в контору. А щодо цих вечірніх прийомів, то я ж не якась там кінозірка!

— А може, він побоюється за долю валюти,— й далі іронізував сержант,— якщо викидання грошей на смітники стане модою?

Сем Меттісон, прибираючи на своєму письмовому столі, бурчав:

— Принаймні доведеться піти туди, а там буде видно. Це не з доброго дива, бо, як правило, такі особи уникають спілкування з нашим братом!

Перша несподіванка чатувала на Сема Меттісона на порозі флетчерівської вілли, коли директор сам відчинив йому двері, друга — як зауважив лейтенант,— він був єдиним гостем директора, і третя — господар признався, що родина його поїхала відпочивати, а прислугу він на сьогодні відпустив.

Таким чином Сем Меттісон дійшов висновку, що банкірова справа до нього — не іграшка. Те, що цей містер Флетчер, який належав до аристократів їхнього міста, хоче щось від нього і, до того ж, щось незаконне,— було абсолютно очевидно.

Проте спочатку директор виявив удаваний інтерес до роботи поліції, подякував за швидке розслідування грабунку і в паузах між кількома чарками віскі ніби ненароком зауважив: фінансист повинен уміти розібратися в усіх царинах, і він, приміром, багато чого завдячує саме тому, що час від часу розмовляє з досвідченими практиками з тієї чи іншої професії, і таке інше.

Сем Меттісон ледве стримався, щоб не усміхнутися, коли зауважив, що господар його промацує. Він не вагаючись відповідав на запитання про те, як він оцінює ту чи іншу ситуацію, які в нього зв'язки, які бажання; і що далі тривала ця гра, то впевненіше він відчував грунт під ногами. В цій грі паркет міг вислизнути з-під ніг у його співрозмовника, а не в нього.

"Директор банку,— думав лейтенант,— теж тільки найманий службовець, хоча й з високою платнею. Чим вища його платня, тим більша в інших спокуса — зіпхнути його з посади. Але що робить людину придатною для її посади? Тут, у філії, в цьому звичайному собі місті. Те, що він уміє рахувати? Безперечно, це він повинен уміти. Але політика робиться в головному відділенні банку, а для всього іншого він має своїх людей. То що ж тоді? Йдеться про те, яке він справляє враження! Жодної плямки не повинно бути на репутації. Так воно й є. Отже? Шантаж. Цікаво, цікаво, як ти дійдеш до цієї теми".

Директор банку Флетчер уже й сам, здавалося, помітив, що починає плутатись у словах і що лейтенант принаймні здогадується, до чого все йдеться.

— Як там із злочинцем? Ви його затримали? — несподівано в лоб запитав він.

— Навряд чи це можливо,— мляво відповів Сем Меттісон.— Напевне, доведеться здати цю справу в архів.

— Наша фірма дуже зацікавлена в тому, щоб злочинця спіймали! — пояснив директор.

Сем Меттісон уважно глянув на нього.

— Той тип, певне, несповна розуму, — провадив далі директор,— і він небезпечний, якщо навіть зброя в портфелі — звичайнісінький блеф. У разі його затримання громадськість безперечно буде задоволена, якщо ви його відразу знешкодите, не наражаючи на небезпеку себе і своїх підлеглих. "Виходить, ми повинні усунути твого супротивника, — думав собі Сем Меттісон,— отже, він щось про тебе знає. Але це тобі недешево обійдеться! Не відбудешся однією вечерею з кількома чарками віскі!" Вголос він промовив:

— Це, певна річ, найкращий для всіх нас вихід, та як нам його знайти?

Директор Гарріс Флетчер сягнув рукою до кишені і дістав записку, на якій стояло шість прізвищ.

— З котримсь із оцих він хоч би там що, а мусив мати тісний контакт, — сказав він.

Лейтенант не поспішав дивитися в записку.

— В таких справах я завжди прагну до ясності, — сказав він. — Яка ціна смерті цієї людини?

Директор написав на папірці "10000", а тоді зіжмакав його в грудочку.

Сем Меттісон не був жадібний до грошей. Але тут він спіткав нарешті свій шанс, такий, як його колеги у великих містах мають значно частіше. Саме тому він і миті не вагався, але й не торгувався про ціну.

— Чим він вам упікся, цей тип, і що це за прізвища? — запитав він поважно.

Директор люто витріщився на нього.

— Повинен же я мати принаймні якусь зачіпку,— пояснив Сем.

Директор тяжко зітхнув.

— Одна дурниця, вчинена замолоду. Сьогодні, власне, немає вже значення, в чому вона полягала. Дещо пов'язане з цими людьми і не викрите тоді. Тільки оці шестеро можуть щось знати про це.— Він підвівся і став ходити туди-сюди.— Минулого тижня мені зателефонували. Я змушений був викласти гроші.

— І ви гадаєте,— запитав лейтенант,— що шантажист і той грабіжник з банку — одна й та сама особа?

— Я певен, бо...— Директор завагався.

— Бо?

Директор важко упав у крісло й простогнав:

— Бо шантажист прислав гроші назад!

— Сто чортів! — вихопилося в лейтенанта.

— Я сказав те саме,— похмуро мовив директор. — Звичайний шантаж — це ще можна стерпіти. Але ж тут ідеться, певне, про якісь попередні заходи, що мають зробити мене піддатливішим, я ще не знаю — задля чого!

Сем Меттісон підвівся.

— Принаймні в цих витівках вгадується система. Витівки нез'ясовані, проте систему можна дослідити. Поки що я не маю більше запитань.

Директор провів гостя до дверей.

— То ми домовилися з вами, що справу слід офіційно закрити? — запитав він.

Лейтенант ствердно кивнув.

Генрі Вілкінс, двадцятип'ятирічний репортер кримінальної хроніки в газеті "Мідлтон Стар", худорлявий довгань з блідим обличчям, огинався в сьомому поліційному відділку, сподіваючись перехопити якусь сенсацію, що на півдорозі від друкарської машинки до ротаційної машини набуде вигляду дзвінких монет. Він любив сидіти тут і чекати на пригоди, ліниво віддаючись розмірковуванню про бога і про весь світ. Журналіст із Генрі Вілкінса був цілком пристойний, не зовсім безталанний і досить-таки проникливий. Досвідчені аси криміналістики, може, й не завжди хвалили його репортажі, та часто дослухалися до його думки. Сам він убачав різницю між собою й криміналістами передусім ось у чому: вони мріяли про те, щоб гучних пригод якомога меншало, а він тим часом сподівався, що їх дедалі більшатиме. Те, що цим самим він бажав декому зі своїх співгромадян нещастя, а то, може, й наглої смерті, спершу його пригнічувало, та після тривалих роздумів він дійшов висновку, що самому тут нічого не вдіяти і що, власне, ніхто

не має права тішитися своєю роботою: адже конструктор пускає у світ не тільки нові автомати, а й нових безробітних, залізничний машиніст везе людей не тільки на курорти, а й до призовного пункту, звідки їх відправляють на війну, — і таке інше. Та коли вже Генрі Вілкінс сидів отут і пильнував свого діла, то все, що діялося навкруги, він ту ж мить уловлював і реагував блискавично: от і зараз, коли черговий сержант, почувши телефонний дзвінок, узяв трубку й назвав себе, а тоді тихенько мовив до свого колеги: "Дядько Сем. Цікаво, що йому від нас треба?" — репортер, певна річ, відразу згадав про пограбування банку і наставив вуха. За роки своєї роботи він натренував слух до неймовірної здатності чути на відстані голос у телефонній трубці.

— Про кого? Баткінса? Баткінс, Джеремі Джешуа — а, то це той придуркуватий професор!

— Чому придуркуватий? — почув репортер з телефонної трубки.

— Це той, що зробив зі свого будинку фортецю, майже як атомне бомбосховище; дивак, казково багатий, старий парубок. А що з ним сталося?

З відповіді репортер зрозумів лише, що лейтенант питає за професора не службово, а з чисто особистої цікавості, і це, певна річ, насторожило його ще більше.

— Баткінс... Щось таке пригадую, стривайте... Ага, згадав,— так, позавчора дзвонив хтось, теж професор — у нас їх тут, отих головатих, повно: так-от, отой, що дзвонив, питав поради, що йому робити: Баткінс, бачте, не з'явився до нього на шаховий вечір, що він їх улаштовує щотижня. Чортзна-що! Я йому відповів, що нічим не можу йому допомогти,— у нас ніхто не грає в шахи!

Цього разу репортер не розчув, що сказав Сем Меттісон, але з сержантової відповіді все зрозумів:

— Хто телефонував? Стривайте, зараз подивлюсь. Ага — Чарлз Гарднер, Річмонд-стріт. Це все? Радий був стати вам у пригоді, пане лейтенанте!

— Ну, що ж, хлопці, сьогодні, либонь, нічого вже чекати,— сказав репортер, потягся і неквапливо почвалав з кімнати. Проте, вийшовши надвір, він метнувся до своєї машини й одразу натис на стартер. Він чудово знав "дядечка Сема": тільки щось надто важливе могло затримати його в таку годину на службі, а коли він ще й удавав, ніби допитується тільки з особистої цікавості, то діло тут украй нечисте.

Семові Меттісону неважко було довідатися, хто з людей, згаданих у записці директора банку, ще живе в місті. їх було троє. Лейтенант зв'язався телефоном з усіма поліційними відділками і, дістявши довідку з сьомого, відразу поїхав до отого Чарлза Гарднера.

Будинок на Річмонд-стріт, 42 був такою ж, як і інші, віллою для однієї родини, не вельми розкішною, але й не надто скромною на вигляд. У вікнах світилося, — отже, хтось був дома. Вийшовши з машини, Сем подзвонив. Двері відчинив старий, хирлявий на вигляд, сивий чоловік. Лейтенант показав документ, і господар запросив його в дім.

Сема Меттісона взяла досада, коли його припровадили до кімнати, де, крім невеличкого стола та двох крісел, був іще тільки письмовий стіл, а по всіх стінах — книжкові полиці. Він вважав, що його професія — розгадувати таємниці найрізноманітніших людей, і пишався тим, що в більшості випадків йому це вдавалося; проте його завжди приголомшували книжкові стіни, бо він не зовсім неслушно вважав, що вони приховують тисячі таємниць, яких йому не розгадати ніколи. Щоб погамувати в собі ніяковість, він вирішив бути по-світському невимушеним і шукав нагоди, щоб показати себе з цього боку. На всіх стінах кімнати було єдине вільне від книжок місце, де висів портрет привітного старигана з розкуйовдженим сивим волоссям.

— Ваш батько? — спитав Сем Меттісон і кивнув головою в бік портрета.

Господар чемно усміхнувся.

— В певному розумінні — так, — відповів він, тактовно змовчавши, що то Альберт Енштейн.— Може, вип'єте чогось? Чаю, кави чи віскі?

Але лейтенант зауважив, що його незвична спроба не досягла мети.

— Що ви знаєте про Баткінса? — спитав він, не відповівши на запрошення.

— Так чи так, я завтра однаково знову звернувся б до поліції,— із незворушною чемністю відповів господар.— Хоча брутальну відповідь, що її я почув по телефону з поліційного відділку, аж ніяк не назвеш підбадьорливою. Це містер Меттісон з кримінальної поліції, Джейн,— обернувся він до дружини, що саме увійшла з тацею в руках.— Моя дружина!

Лейтенант уже навіть не спробував підвестись, а лише кивнув головою.

— На випадок, коли ви мене не зрозуміли,— я поспішаю! — сказав він.— Отже, що з Баткінсом?

Джейн Гарднер запитливо глянула на чоловіка. Той ледь кивнув, і вона почала готувати стіл для кави.

— Я дуже добре розумію,— спокійно відповів Чарлз Гарднер,— що чемність у вашій професії зайва, а інколи, може, й недоречна. Проте тут ви маєте справу не з гангстерами, а з нормальними платниками податків, отже, не відмовитеся випити чашечку кави з людиною, яка

щиро схвалює вашу боротьбу зі злочинністю,— тим паче, що історія Джіма Баткінса однаково забере у вас якийсь час!

Сем Меттісон сторопів. Він чекав на вияв протесту, переляку або ж на ображений вираз обличчя; але проти такої витонченої чемності він був беззахисний. Чи не криється за зовнішністю цього сивого коротуна, що навіть другого імені не має, щось більше, ніж може здатися з вигляду? Гроші або зв'язки? Від цих учених чого завгодно можна сподіватися.

Він вирішив вернутися до своєї попередньої тактики.

— Ну, коли ви так наполягаєте — будь ласка. Я не хотів вас образити. Останнім часом сталося кілька пригод, що ми їх поки що не можемо з'ясувати. І у зв'язку з однією з них вигулькнуло ім'я Баткінса. Це єдина зачіпка, яку ми поки що маємо. І нам би не хотілося, щоб сталося щось іще гірше.

— Я й не думаю ображатися на вас. А щодо Джіма справа стоїть так: я вже вісім років на пенсії. Він покинув роботу тоді ж таки, хоча молодший від мене на дванадцять років. Його фінансові спроможності дозволяли йому це. До речі, можете перебивати мене, якщо вам треба буде щось запитати. Отже, це було вісім років тому. І відтоді він приходив щовівторка увечері, щоб зіграти зі мною партію в шахи. Влітку чи взимку, рівно о дев'ятнадцятій годині, і завжди тільки одну партію. Цього було досить, щоб задовольнити його потребу в товаристві. Минулого вівторка він не прийшов. А ми з Джейн були єдиними людьми, з якими він контактував.

— Чому ви кажете "були"? — здивувався лейтенант.

— Бо я певен, що його нема живого.

Сем Меттісон не знав, засміятися йому чи розгніватись. Погамувавши себе, він залишився незворушним, та в голосі його все ж відчувалися стримувана різкість і іронія, коли він запитав:

— І ви не зателефонували йому?

Гарднер похитав головою:

— Це неможливо — в нього немає телефону.

— Ну, то сходили б до нього додому, нехай йому чорт!

— Це так само неможливо — в нього немає дзвінка, і немає ніякого способу повідомити його про візит. Уявіть собі, що його будинок — це сейф. З певною комбінацією цифр, що відчиняє замок у дверях. Він був трохи дивак, добряга Джіммі.

— То звідки ж вам відомо, що його нема живого?

Гарднер показав лейтенантові аркуш поштового паперу.

— Ми одержали оце кілька годин тому.

На аркуші були наклеєні вирізані з газети літери. В тексті повідомлялося:

Джерелі Баткінс мертвий.

Лист допоможе Вам увійти в дім.

Кількість слів до дати.

Сем Меттісон підвівся.

— Тоді швидше туди! — енергійно промовив він.

— Навряд чи є в цьому сенс, уже темно,— вагаючись, відповів Гарднер.— Але якщо ви так вважаєте — то, певне, це ліпше, ніж нічого не робити!

Сем Меттісон був сама чемність і, прощаючись із місіс Гарднер, схилив голову в легкому уклоні. Джейн, невеличка, тендітна жінка з розумним обличчям — як на її літа, ще вродливим, прощаючися з чоловіком, ледь підняла брови. "Пильнуй, — означало це, — і зважуй усе як слід". Чарлз Гарднер кивнув.

В машині Сем Меттісон почув деякі подробиці з життя вченого Джеремі Баткінса. Покинувши службу в "Фізікл різерч леборетрі", цей досить відомий фізик зробився на свій лад мізантропом. Побудував собі залізобетонний дім, власне, фортецю, майже атомну, куди від дня завершення будівництва не заходила, крім нього, жодна людина. Гарднер розповів, що Баткінс узагалі зневажав весь світ, а найдужче американців, зокрема й себе самого. А контакти між ними обома, хоча й регулярні, одначе аж ніяк не тісні, тривали на грунті якихось чудних симпатій, але передусім тому, що жодна людина не може зовсім обійтися без інших людей. Він, Гарднер, співчував Баткінсові, зате Баткінс ставився до нього лише як до партнера в грі в шахи та як до співрозмовника і з першої-ліпшої нагоди вивергав зливу в'їдливих дотепів на адресу всіх взагалі й кожного зокрема — дотепів, що протягом тижня назбирувалися у його душі як у невичерпному джерелі. Без такої можливості він би просто захлинувся власною в'їдливістю.

Про що Чарлз Гарднер вважав за краще змовчати, то це про політичне тло всієї цієї історії. Баткінс за світоглядом завжди був реакціонером — як йому й годилось за походженням та вихованням. Але він був такий з щирого переконання і якимось неймовірним чином примудрявся поєднувати це переконання з благородством, лицарством та великодушністю, здавалось би, вже сторіччя як вимерлими в світі. В політичних поглядах Баткінса дивним чином поєднувалися гнучкий

розум і безмежна наївність. Він приваблював людей як особистість, а його політичні погляди сприймались як дивацтво, — тим паче, що він їх нікому не накидав,— доти, доки якось у часи Маккарті його не запросили експертом до однієї з комісій, що перевіряла благонадійність співробітників лабораторії. Там він відстоював свої реакційні погляди з усією послідовністю, не думаючи про те, які це може мати наслідки. Отож коло його знайомих стало змінюватися, спершу ледь помітно, а що далі, то швидше, поки він нарешті спостеріг, що спілкується з самими лише мерзотниками, а всі поважні люди, навіть ті, що поділяли його погляди, уникають його. Це тяжко дошкулило йому. Наївність його де й ділася, несподівано він побачив зв'язки, причини, наслідки, його уявлення про світ розбилося на друзки, і стулити його докупи вже ніяк було. Він покинув службу й усамітнився. Ні сил, ні гідного середовища, щоб побудувати нове уявлення про світ, він уже не мав.

Чарлз Гарднер, його колишній учитель, був, мабуть, єдиною людиною, що зрозуміла цей процес. Певне, цим можна було пояснити той факт, що між двома вченими ще тривали особисті взаємини.

Причиною, через яку Гарднер вважав за краще про все це промовчати, були, одначе, згадані в'їдливі коментарі, що ними цей відлюдник пригощав його під час своїх відвідин. Навіть із ненависних Баткінсові комуністів ніхто не зміг би різкіше й нещадніше шмагати словами політику США, ніж він сам у останні роки; і простакуватому криміналістові здався б підозрілим не лише той, хто виголошував ці коментарі та епіграми, а й той, хто їх переказує. Нехай краще лейтенант думає, що він, Гарднер, бездушна людина, бо сприйняв повідомлення про цілком імовірну смерть свого друга так байдуже.

— Отже, ви вважаєте, що проникнути в будинок буде нелегко? — перебив Сем Меттісон Гарднерові роздуми.

— Нелегко — це так, але, як вірити листові, не неможливо. А проте доведеться поморочитися кілька годин.

— Зроду ще не чув про таке глупство, — невдоволено пробурчав лейтенант.— Квартира-сейф! — А тим часом подумав: "Ну що ж, побачимо, звичайно — всі ці головаті інтелектуали трохи схиблені, але врешті виявляється щось зовсім звичайнісіньке. Якщо тільки ця історія не пов'язана із двома іншими, бо тоді все заплутається ще гірше".

Будинок, біля якого вони зупинилися, у світлі фар здавався досить розкішною віллою.

— З вашої розповіді я уявляв собі щось зовсім не таке,— зауважив Сем Меттісон.

— Вікна фальшиві,— пояснив Гарднер.

Вони вийшли з машини й підступили до входу.

— Звичайнісінькі двері! — мовив лейтенант і взявся за ручку.

— Бачите он десять кнопок...— заперечив був Гарднер, та лейтенант уже натиснув на ручку і відчинив двері. "От маєш,— подумав він.— Ох, фантазери! Хоча двері справді як у сейфі!"

Він ступнув через поріг.

— Тут що, немає вимикача? — спитав він Гарднера.

— Я теж іще ніколи не був тут,— відповів той якось розгублено.

— Це правда! — зробив лейтенант висновок зі свого питання-пастки, що він його, власне, поставив більше за звичкою.— Залишайтеся на дверях, а я принесу з машини ліхтар!

Чарлз Гарднер напружено втупив погляд у темряву, і саме в ту мить, коли він подумки сказав собі, що це безглуздо — отак вдивлятися, він відчув раптом нудотно-огидний сморід, що війнув на нього з приміщення.

Та біля нього вже опинився лейтенант із ліхтарем і так само став принюхуватися.

— Трупний запах! — спокійно констатував він і спрямував світло попід стінами. Вони побачили вузький порожній коридор, що через кілька метрів завертав убік.

— Ходімо! — мовив лейтенант і рушив попереду.

Гарднерові не лишалося нічого іншого, як піти за ним. За поворотом коридор вів іще трохи далі. Там вони потрапили до умебльованого приміщення. Вузький конус світла ковзав у всі боки, натрапляючи в темряві то на шафу, то на якісь інші меблі. Кожен з двох прибулих бачив передусім, що підказували йому його професія і досвід.

— Розподільний щит! — вигукнув Чарлз Гарднер. Проте лейтенант не почув його, а, обійшовши якісь меблі, застиг на місці. Гарднер ступив до нього й зразу відвів очі, бо на підлозі лежав скорчений Джім Баткінс, і вигляд у нього був жахливий.

— Щонайменше днів десять, — пробурмотів Сем Меттісон.— Невже в цьому клятому бункері не можна ввімкнути світла?

Чарлз Гарднер ледве погамував нудоту.

— Посвітіть-но туди, ліворуч! — сказав він, і коли промінь натрапив на розподільний щит, він пояснив: — Тут є вмикач і вимикач, як було заведено колись у лабораторіях — тепер це вже анахронізм. Увімкнути?

Лейтенант знову посвітив ліхтарем на кожен предмет умеблювання.

— Коли так, то його стиль пасує до умеблювання!— мовив він, іще вагаючись.

— Посвітіть-но ще раз! — попросив Чарлз Гарднер.— Справді, все оздоблене наче в стилі "ретро", чи що.

— Ну, вмикайте вже! — сказав Сем Меттісон.

Спалахнуло світло, щось задзижчало, і раптом звідкілясь долетів стриманий вигук. Лейтенант рвучко повернувся і за мить тримав уже в руці пістолета.

— Руки вгору, виходь! — гукнув він. Його погляд метнувся в усі боки, а врешті втупився в коридор, яким вони сюди прийшли.— Та без дурниць! — ще раз погрозливо гукнув він.

В коридорі з'явилась чиясь довготелеса постать.

— Не бійтеся, я стріляю щонайбільше тільки фотоапаратом!

Лейтенант заховав револьвер.

— А, це ви, Вілкінс,— сказав він.— Із пресою теж тільки сама морока, як і з цими інтелектуалами! — Він показав на мертвого Баткінса.

Гарднера це розізлило. Йому, звичайно, невтямки було, що лейтенант виявив надзвичайну чемність, уникнувши в цій ситуації шаблонного глузливого слова, яким звичайно називали вчених.

— Я стояв біля входу й вагався, коли засвітилося світло, і двері просто підштовхнули мене всередину,— пояснив репортер.

Чарлз Гарднер здивувався, але потім по його обличчю майнула весела усмішка. Та лейтенант, здавалось, нічого не помітив, бо спитав:

— А як ви опинились біля входу?

— О, дуже просто, — відповів репортер усміхаючись.— Я випадково проїздив мимо й випадково ж таки побачив вашу машину!

— Про випадковості ми ще поговоримо! — похмуро мовив лейтенант. Зважаючи на домовленість із директором банку, йому аж ніяк не подобалося, що преса передчасно стромляє сюди свого носа; принаймні йому б хотілося спершу з'ясувати, чи пов'язано все це з цією угодою чи ні.

— Вийдіть, будь ласка, обидва в коридор і постійте поки що там, — наказав він. А сам почав ходити круг загиблого, підступаючи чимраз ближче до нього і пильно вивчаючи всі навколишні предмети.

Передпокій був майже квадратний, десь так метрів шість на шість, з кількома дверима й різних розмірів шафами, що стояли в простінках між дверима. Коридор виходив до одного з кутків; отже, коли дивитися з нього, простір попереду був нічим не заставлений. У протилежному кутку стояло високе, в людський зріст, дзеркало, праворуч від нього — столик, двоє крісел, за ними — стояк для парасольок чи щось таке, все мало старовинний вигляд, але справляло враження солідного і строгого стилю. Очевидно, передпокій, до якого ніколи не входив жоден гість, правив за гардеробну. Одне з крісел було перекинуте, з-поза нього видніли небіжчикові ноги.

— З усього видно, що це нещасливий випадок,— сказав нарешті лейтенант.— Він, певно, хотів пройти до вмикача, не туди повернув, спіткнувся об одне з крісел, перевернувся, падаючи, і стукнувся потилицею об стояк, чи як його ще назвати — оце залізне страховисько. Ось тут кров, клаптики шкіри. До речі, він у пальті, а ось його капелюх,

отже, він прийшов знадвору. Не було тут ніяких убивць. Авжеж, це абсолютно ясно.

Він знову став роздивлятися не заставлені меблями місця підлоги, вкритої блискучим пластиком. Неквапливо посуваючись уперед і пильно, сантиметр за сантиметром, обмацуючи очима підлогу, він запитав:

— Вілкінс, коли востаннє йшов дощ?

— Сьогодні після обіду,— почулася точна відповідь.

— Це я й сам знаю. А до того?

— Гм... здається... Авжеж, минулого тижня в середу, коли знайшли труп Шибеника.

— Точно. Це сталося, очевидно, того дня, він, певне, проходив повз якесь будівництво,— на черевиках у нього налипла глина. Там, де він повернувся й упав, зосталися грудочки. А тут усе чисте. Це означає, що все сталося саме на цьому місці.— Він звів очі від підлоги.— Авжеж, так воно, певне, й було. Тепер запустимо нашу поліційну машину!

Генрі Вілкінс підняв свій фотоапарат, але лейтенант махнув рукою:

— Не можна, спершу поліція! Ходімо!

Гарднер усміхнувся, можна навіть сказати, ошкірився, якби цей вираз не був зовсім недоречний на його чітко викарбуваному, розумному обличчі.

— В чім річ? — різко спитав його лейтенант.

Але Чарлз Гарднер лише здвигнув плечима. Вони пішли коридором: там уже горіло світло. Лейтенант натиснув на ручку, та двері не відчинилися.

— Оцього я й побоювався! — сказав Чарлз Гарднер.

Сем Меттісон сердито глянув на нього:

— Ану, швидше відчиніть двері!

— Не так воно просто,— мовив Гарднер таким тоном, наче йшлося про приготування коктейлю.— Тут такі самі кнопки, як і знадвору. Число всіх комбінацій, у яких можна їх натискувати, — дорівнює два в десятому ступені мінус одиниця, тобто тисяча двадцять три. Якщо ми витрачатимемо на кожну спробу по двадцять секунд, то на це піде годин із шість. Але мені не віриться, щоб Джіммі так примітивно вбезпечив свою фортецю. Мої припущення слушні лише за тієї умови, що не враховується послідовність натискуваних кнопок, тобто коли, скажімо, байдуже, чи натискувати один — три — п'ять, чи три — один — п'ять, чи п'ять — один — три. Та коли й послідовність відіграє якусь роль, число стане астрономічним. Тоді воно дорівнюватиме сумі всіх чисел типу десять факторіал, поділене на ен факторіал, де "ен" — кожне число від одного до десяти. Та вам це, певне, нічого не каже. Так ось, нам довелось би витратити місяці. А коли ще й припустити, що можливі повторення цифр, то матимемо кількість варіантів — один мільярд сто одинадцять мільйонів сто одинадцять тисяч сто десять. Як довго це тривало б, ви можете підрахувати самі.

Чарлз Гарднер вважав, що має право дозволити собі цей невеличкий тріумф. Лейтенант тим часом затято мовчав, і лише репортер не зміг приховати зловтішної усмішки.

— Дядечко Сем, здається, знову був занадто самовпевнений, еге ж? — запитав він Чарлза.— Не ображайтеся на нього, це професійна

хвороба. Краще сядьте-но в котресь крісло і поміркуйте гарненько. Я гадаю, ви вже маєте ідею щодо того, щоб моя газета ще сьогодні мала чудовий репортаж про все, що тут відбулося?

Вони поверталися коридором. Коли проминули поворот, репортер здивувався.

— Що це там за число? — спитав він і показав на стіну, де в маленькому квадратовому віконечку було видно число "12". — Якщо не помиляюсь, то досі воно було однозначне!

Чарлз Гарднер зацікавлено підійшов ближче:

— Коли це — досі?

— Я побачив його випадково, коли ми ще тільки йшли до дверей!

— І ви вважаєте, що число змінилося?

— Я майже певен, що тоді воно було однозначне.

Чарлз Гарднер замислився.

— Гм... чи не могли б ви ще раз піти до дверей і вернутися назад? Коли підійдете до вхідних дверей, гукніть, будь ласка.

Репортер зник за поворотом. Раптом "12" перетворилося на "13", і майже ту ж мить долинув репортерів голос.

— Ідіть назад! — гукнув учений.

Враз "13" перетворилося на "14", і ту ж мить з'явився Вілкінс.

— Річ у тому,— пояснив Гарднер,— що, напевне, на відстані кількох метрів від дверей діє світловий промінь, а тут реєструється число перетинань: додатковий контроль для старого Джіма — чи не входив хтось до його фортеці, чи не ступнув... Стривайте! — У нього, здавалося, сяйнула якась думка.

— Містере Меттісон, чи не могли б ви підійти до рубильника? Коли я подам знак, вимкніть, будь ласка, струм, повернувши рубильник униз.

— І тоді двері відчиняться? — спитав лейтенант.

— Де там, спершу вони ще міцніше замкнуться!

— Тоді навіщо все це? — Сема Меттісона дратувало те, що він скотився до ролі асистента старого вченого.

Та Гарднер уже так перебрав усе на себе, що не звернув на це ніякої уваги.

— А ви,— сказав він репортерові,— сідайте на повороті коридора і, тільки-но світло погасне, пройдіть іще раз до дверей і назад.

Потім він дав рукою знак, Сем Меттісон слухняно вимкнув струм, репортер дійшов до дверей і гукнув:

— Вони таки не відчиняються!

Коли світло знов засвітилось, вони побачили, що замість "14" стоїть "16".

— Чудасія! — буркнув Гарднер.

— Фотоелементи є тепер у кожному солідному магазині! — з досадою пробурчав Сем Меттісон.— Що в цьому чудного?

— Я не про це,— відповів Гарднер приязно.— Просто ваше уявлення про все, що тут сталося, здається мені неповним.

— Хай це вас не обходить,— перебив його лейтенант уже досить грубо.— Краще думайте, як нам звідси вийти!

— Стривайте, дядьку Семе! — втрутився репортер.— Усі ми зараз в одному човні, та я вважаю, що з нас тільки містер Гарднер може бути стерничим!

Чарлз Гарднер сказав примирливо:

— Сядьмо і поміркуймо. Все інше — марна справа.

Вони посідали. І раптом Гарднерові здалося, що огидного трупного смороду майже не чути. Звичайно, вентиляція! Техніка має бути зручною, і замок у дверях так само має зручну систему, якої вони поки що не розгадали. Добре було затямити це собі.

— То що ж це за числа? — спитав репортер.

— Порахуйте самі! — відповів Гарднер.— Останнє число було шістнадцять. На моє прохання ви чотири рази перетинали промінь. Віднімемо чотири, і залишиться дванадцять. Далі — ми троє ходили до дверей і назад — отже, шість імпульсів, залишається таким чином шість.

— Слушно! — гукнув Вілкінс.— Це й була та цифра, що її я помітив першого разу.

— Отже, як бачите,— провадив далі Гарднер,— а до того ми всі троє увійшли сюди, що становить три імпульси: залишається, отже, три.— Гарднер замовк, наче тим самим сказав усе.

— Ну, а далі? — спитав Сем Меттісон.

— Слухайте! — схвильовано гукнув репортер.— Тепер мені все ясно! Один імпульс, коли Баткінс ішов з дому, другий — коли повернувся. Отже — два. А від кого третій?

— Може, хтось зауважив, що двері відчинені, й вирішив погуляти по дому? — висловив припущення лейтенант.— Уявіть собі, скільки тут різних волоцюг!

— Але ж у такому разі той хтось має бути ще тут! — підхопився репортер. — Нам треба тут усе обшукати!

— А хто вимкнув світло? — спитав Чарлз Гарднер, не виказуючи ані найменшого хвилювання.

Інші двоє розгублено витріщилися на нього. Спершу подив відбився на обличчі репортера, а тоді вже й на лейтенантовому.

— Найімовірніше, — неквапливо пояснював учений,— що двері не відчиняються й не зачиняються, поки вимкнено струм. Джім Баткінс, отже, не міг вимкнути струм до того, як пішов з дому, бо за такої умови він не вийшов би. Струм мав бути увімкнений і тоді, коли він відчиняв двері, бо в іншому разі він би їх просто не відімкнув, це вже доведено містером Вілкінсом. Хтось мав вимкнути світло в ту мить, коли Баткінс відчинив двері. Цим, до речі, й пояснюється, що Баткінс із переляку не знайшов рубильника і збився з напрямку. Але хто це був?

— Тут справді немає іншого входу?

— Немає, цей факт був Баткінсовою гордістю... До того ж надійшов лист. Хтось же мав його послати.

— Який лист? — зацікавлено спитав репортер.

Чарлз Гарднер мовчки простяг йому листа, одержаного сьогодні після обід.

Лейтенант Сем Меттісон тупо розмірковував. Його страх як лютило, що він сидить тут склавши руки, наче школяр, тимчасом як, можливо, в котрійсь із шухляд у цьому домі лежать заховані речі, що ними директор банку міг би зацікавитися більше, ніж самим шантажистом: віддрукована копірка, записи в щоденнику або ще щось на зразок цього. Було, знов же, ризиковано шукати їх тепер, бо хто-хто, а репортер мав гострі очі. А проте не виключено, що обшук приміщення наштовхнув би на якісь сліди невідомого, що міг бути водночас і шантажистом, і грабіжником.

Він підвівся, зважуючи, з яких дверей слід починати. Аж ураз йому впало в око, що двері не мають ні ручок, ні замків. Та коли Сем Меттісон, недовго думаючи, підійшов до одних, вони самі відчинилися і ковзнули в стіну.

За дверима виявилися чисто прибрані, затишні й комфортабельні житлові приміщення: кухня, спальня — з одним тільки ліжком, як зауважив лейтенант,— і вітальня. Саме в ній Гарднер зробив відкриття, від якого він здивовано звів брови.

На столику біля крісла-гойдалки лежав цілий стос дешевих кримінальних та бульварних романів, а віддалік,' навпроти крісла, стояв телевізор. Це аж ніяк не пасувало до образу тієї людини, з якою був знайомий Гарднер. Це суперечило й геть усьому, що завжди говорив небіжчик про такі речі.

Його супутники не могли звернути уваги на цю обставину, бо не знали Баткінса так близько, як він. Лейтенант із репортером пішли далі, і Гарднер рушив за ними.

З вітальні вони потрапили до цілої анфілади невеликих лабораторій та майстерень. У Гарднера аж у голові запаморочилось від захвату, коли він їх побачив. Обом його супутникам різні прилади, машини, механізми та пристрої ні про що не говорили, але старий учений дивувався щораз більше, а до того подиву скоро почала домішуватися звичайна заздрість — у нього аж руки свербіли попрацювати з усіма цими найсучаснішими допоміжними засобами науки. Обладнання лабораторій дало йому підставу для висновку, що останнім часом Джім Баткінс працював щонайменше в десятьох галузях науки, і Чарлз Гарднер питав себе, чи могло це бути чимось більшим, аніж звичайне аматорство. Фізика, хімія, фізіологія, біохімія, біоніка, фізика високих частот, електронно-обчислювальна техніка — як міг він сам-один працювати успішно в усіх цих галузях, де сьогодні найменше досягнення в будь-якій окремій проблемі неможливе без спільних зусиль цілого колективу вчених?

— Ходімо вже,— квапив лейтенант,— може, все це для вас і дуже цікаве, та в даний момент нам ідеться про інше.

Дальші двері, що відчинилися перед ними, вели до робочого кабінету, опорядженого з геометричною елегантністю. Тут усі лінії, поверхні та об'єми нагадували про математичні функції і до того ж не збивали з пантелику, а дещо пояснювали. Зрозуміла річ, що лише Чарлз Гарднер зміг усе правильно оцінити, проте й на його супутників кімната, здається, справила враження.

— Баткінс напевне не любив життя? — з ноткою вагання запитав репортер.

— Та ні, швидше — людей! — відповів Гарднер.

Лейтенант не брав участі в розмові. Він підійшов до письмового стола, поверхня якого мала форму обмеженого гіперболою ввігнутого двокутника, і дістав з шухляди якусь записку.

— Що це таке? — спитав він, подаючи папірець Гарднерові. Там стояло всього кілька літер:

ENIHCM

Вчений довго дивився на літери. А тоді констатував:

— Не знаю. Це не формула і не абревіатура, принаймні з тих, що мені відомі. Шифр? Навряд. Він би замаскував його в чомусь практичному, але неважливому.

Гарднер сховав записку. Лейтенант хотів був заперечити, але передумав. Десь тут мають бути заховані папери, що завдають директорові банку стільки клопоту. Сейфа ніде немає; він би його побачив. Та й до чого він тут, коли цілий будинок — сейф. Якщо такі папери взагалі тут були... Він сів до письмового стола і мимохіть провів рукою по ребру стільниці. Праворуч і ліворуч від нього безгучно висунулися шухляди.

— Від цієї автоматики вже аж моторошно! — лайнувся він, сягнув рукою в одну з шухляд і спантеличено витяг звідти на стіл купу книжок того ж гатунку, що й у вітальні. — І все — заради оцього!

Тут, у цьому царстві техніки, навіть лейтенант відчув недоречність такої макулатури.

— А тут? — спитав він і вийняв книжки з іншої шухляди. — "Граматика", словник, лексичні вправи...— Паперів, які він шукав, тут очевидно не було.

— Хай там як, а чоловік був чудернацький! — констатував репортер, але Гарднер, якому адресувалося це зауваження, навряд чи почув його. Він раптом пригадав одне зовсім абсурдне, дурне, запекле парі, що його запропонував йому колись небіжчик...

— Що таке, чого це ви так витріщилися на граматику? — запитав лейтенант.— Пригадали щось?

— Так,— відповів Гарднер.— Мабуть, дальший огляд можна припинити.

Через величезну бібліотеку, що, на думку репортера, мала займати цілу стіну будинку, вони повернулися до передпокою.

— Ну, кажіть нарешті! — звернувся до Гарднера Сем Меттісон, коли вони посідали.

— Небіжчик запропонував мені одного разу парі — несерйозне, просто задля жарту,— принаймні тоді я так подумав, та й неможливо було ставитися до нього серйозно. Ми розмовляли про освіту, і Баткінс висловив думку, ніби рівень освіченості нашого суспільства такий, що кожному дикунові, якому ніколи доти не доводилося залишати свого атолу в південних морях, досить подивитися зо два тижні телевізійні передачі й почитати бульварні видання відповідного гатунку, щоб стати цілком цивілізованою, з нашого погляду, людиною. Він сформулював це як парі, але треба було бути зовсім навіженим, щоб убачити в ньому щось більше, ніж саркастичне перебільшення.

— Як притча непогано! — погодився репортер. — Отже — дикун, щойно напакований знаннями, не знає ціни грошам; природне поривання до свободи допомагає йому зникати раніше, ніж...

— Залиште ваші буйні домисли для преси,— але тільки тоді, коли я це дозволю!

— Навіть тоді, ні! — відповів репортер.— Я кримінальний репортер — розпалювання расової ненависті не мій клопіт. Уявляєте, що зчинилося б у нашому чудовому містечку, якби я таке написав? Кольорові в нас так само швидко спалахнуть, як і деінде, хіба що їх тільки не так багато. І серед білих теж є чимало фанатиків.

— Облишмо дурниці! — пробурчав лейтенант.— Професоре, коли ваша ласка, може, придумаєте щось із виходом? А ми з містером Вілкінсом тим часом оглянемо горішній поверх, щоб виявити сліди ще однієї людини. Може, це й не конче папуас — але хтось же повинен тут бути! Він, мабуть, там нагорі!

Лейтенант Сем Меттісон підійшов до дверей, в які вони ще не входили. Двері відчинилися— за ними були сходи. Лейтенант і репортер пішли нагору, двері знов зачинилися, Чарлз Гарднер залишився на самоті з небіжчиком.

Учений сам дивувався, що не почував страху. Може, через те, що він знав: смерть тут була, власне, визволенням. І для небіжчика, і для нього самого! Може, й через те, що йому мимохіть спадало на думку: тут лежить один з тих, хто мав усе, щоб стати справді щасливим,— гроші, розум, здоров'я, навіть погляди, цілком відповідні вимогам сильних світу цього...

Чарлз Гарднер запитав себе, чи знав він взагалі людей, що були б щасливі. Так, Джейн і він були щасливі, безперечно. Вони мали досить грошей, щоб жити й дозволити собі те й інше, досить глузду, щоб не надокучити одне одному; надмірне честолюбство молодих літ — чи було то бажання домогтися слави в науці, чи жити розкішно, як кінозірки,— вони за обопільною мовчазною згодою відкинули; та коли Гарднер оце тільки що, пройшовши анфіладу кімнат, побачив лабораторії й майстерні покійного Баткінса, він відчув, що плата за таке їхнє щастя була зависока.

Небіжчик не заплатив такої ціни, він вичерпав своє життя до кінця або майже до кінця, був цілком послідовний, і до цієї послідовності пасувала історія про дикуна, що двом його супутникам, певна річ, не могла спасти на думку. То був би логічний доказ слушності Баткінсової концепції про те, що їхнє суспільство не так уже далеко відійшло від предків людини за Дарвіном, коли б старому вченому пощастило підтвердити свою концепцію експериментом з людиною, що починає з нуля. Але навіщо тоді всі оці лабораторії та майстерні, де, як це зауважив Гарднер, так багато працював господар?

"Ет,— подумав він,— подивімося поки що, чи ми ще звідси вийдемо". Він знову дістав загадковий лист і почав роздивлятися його. "Джеремі Баткінс мертвий. Лист допоможе Вам увійти в дім. Кількість слів до дати..."

"Дата... Дата... Непогана ідея покласти дату в основу цифрової комбінації, що відчиняє двері. Слід тільки з'єднати механізм дверей з автоматичним календарем, а далі кодова група цифр уже сама змінюватиметься щодня. Коли хтось випадково й підгледить код, байдуже: наступного дня цей код уже не діятиме. Він легко запам'ятовується, і його не треба ніде занотовувати. І навіть, коли хтось і здогадається, в чім річ, то з вісьмома цифрами можливі близько 3600000 варіантів, якщо механізм установлено не на сьогоднішнє число, а на якесь інше, і він тільки кожної доби опівночі робить оберт на один день уперед. Так, із цим теж з'ясовано. "Кількість слів до дати". А яка кількість слів? Слів було тринадцять, отже, код — це сьогоднішнє число плюс тринадцять?" Щось тут непокоїло Гарднера. Число тринадцять тут якесь недоречне — так, звісно, це незручний, так би мовити, невигідний для господаря ключ від дому. Адже в такому разі, починаючи від сімнадцятого числа, треба підраховувати, скільки днів у цьому місяці, додавати й віднімати, та й до того ж — хто хоч би раз не помилиться при таких розрахунках? Гарднер уявив собі, як Баткінс стояв перед дверима і рахував дні по пальцях. Ні, це не могло бути кодом.

Але що тоді ще можна розуміти під "кількістю слів"? У загальному розумінні — це число, що його додають до дати і яке утворене з окремих слів. Отже, коли в першому реченні три слова, в другому — шість, а в третьому — чотири: три, шість, чотири, триста шістдесят чотири, трясця його матері, це означає — вчорашнє число плюс рік! Так, це він, код, зручний, вигідний і недоступний для того, хто цього не міг знати! Що довше роздумував про це Гарднер, то більше впевнювався в тому, що має рацію. І аж тепер, коли він знайшов код, перед ним несподівано постало запитання: а хто ж написав і послав листа? Невже Баткінс виказав комусь свою таємницю? Ні. Але ж сам він не міг послати листа, бо помер наглою смертю!

Думки в голові вченого переплуталися, і він не міг знайти відповіді на це запитання. Він навіть зрадів, коли з'явилися лейтенант і репортер, але не з тих дверей, якими вони пішли нагору, а з інших, і не зійшли сходами згори, а піднялися звідкілясь ізнизу.

— Ми побували ще й у підвалі,— розповідав репортер,— там щось на зразок мініатюрної електростанції. Але ніде жодного натяку, що тут десь був іще один чоловік!

— Я скоріше подумав би про жінку! — сказав лейтенант.

— Яка й поготів залишила б після себе сліди! — гукнув репортер. — Чи знаєте ви таку жінку, котра б за добу не доклала ні до чого рук і не змінила б у домі стільки, що його уже ніхто б не впізнав? Тут ми не бачили жодних змін. Можу закластися на що завгодно.

— Хай і так! — пробурчав лейтенант і звернувся до Гарднера: — Ви не знаєте часом, навіщо небіжчикові були протези? Ми знайшли кілька нагорі. Він мав знайомих, що користувалися протезами рук чи ніг?

— У нього взагалі не було знайомих, я вже казав вам про це! Не уявляю собі, навіщо вони йому були потрібні. А тепер послухайте, до

чого я додумався.— Він розповів лейтенантові й репортерові про числову комбінацію, що має відімкнути їм двері, і про те, як він дійшов такого вирішення.

Репортер став занотовувати почуте, але Гарднер запротестував:

— Ви не повинні писати про це, бо це означало б, що ви роздаєте ключі від цього будинку тисячам передплатників вашої газети!

— Правда, — підтримав його Сем Меттісон,— це спричиниться до прямого правопорушення, а крім того — хіба ви прагнете, щоб сюди набігла зграя ваших колег?

— О'кей! — репортер кивнув головою, переконаний найбільш останнім аргументом.

— Вам, професоре, теж треба піти звідси з нами,— провадив лейтенант далі.— Дотих, доки тут не буде все сфотографовано й запротокольовано, ніхто не може залишатися на місці пригоди.

Розмовляючи, вони підійшли до дверей. Чарлз Гарднер натиснув на кнопки, що відповідали вчорашній даті й рокові, та двері не відчинилися.

— Ну, не виходить? — запитав Меттісон.

— Я, певне, десь натиснув не ту кнопку,— мовив Гарднер, а тим часом його мозок гарячково працював. Він був певен, що правильно розшифрував лист і правильно натиснув на кнопки. Та десь у його міркуваннях була похибка. Де? Він не міг більше вагатися, бо це привернуло б увагу його супутників, а це не входило в його разрахунки. Баткінс в усякому разі повинен був натискувати правильні цифри, бо інакше не потрапив би до будинку. Потім хтось вимкнув струм... Правильно: коли при вимкнутому струмі не працював дверний механізм,

то слід гадати, що й календарний лічильник так само стояв. Ось як це було! Він повинен відрахувати назад вісім, ні, дев'ять днів, отже — десять днів тому за календарем! Натискуючи кнопки цифр, Чарлз Гарднер вирішив — для себе самого зовсім несподівано,— що ця деталь нехай залишиться таємницею для інших. Вони вийшли, двері за ними зачинилися, репортер попрощався з ним, а Сем Меттісон зі своєї машини зв'язався з поліційним відділком.

Наступні дні принесли жирнющі заголовки в газетах, розпити зацікавлених знайомих і — запрошення від такого собі містера Кілінга, адвоката, бути присутнім під час оголошення заповіту.

Чарлз Гарднер визнав за потрібне сповістити про це лейтенанта Сема Меттісона, і той послав сержанта Пінкертона.

В адвокатській конторі все мало поважний вигляд — починаючи від сукні немолодої секретарки до срібної сивини шефа фірми.

Містер Кілінг попросив кожного, хто прийшов до контори, засвідчити свою особу, а тоді задоволено кивнув головою.

— Передусім я повинен повідомити одне "відкриття", яке має вам дещо пояснити. Я, певна річ, теж читав газети і тому можу собі уявити, як мучить вас запитання, звідки з'явився той чудний лист. Цей лист послано нашою конторою. Містер Баткінс залишив його в нас кілька років тому на збереження, з умовою, що лист слід відіслати в тому випадку, коли він понад тиждень не озветься до фірми. Такий випадок стався. Змісту листа я, певна річ, не знав, хоча й припускав щось на зразок цього, оскільки деякі чудні риси вдачі містера Баткінса, звичайно, не проминули моєї уваги.

Чарлз Гарднер і сержант спантеличено перезирнулися, і в Чарлза майнула думка: які ще несподіванки наготував їм старий Джім? Та адвокат уже повів мову далі:

— А тепер я оголошу заповіт, але хотів би попросити присутніх не ставити мені на карб розумувань мого покійного клієнта.— Він урочисто розламав сургуч і почав: — "Я, Джеремі Джошуа Баткінс, фізик, перебуваючи в здоровому розумі, оголошую своїм єдиним спадкоємцем фізика Чарлза Гарднера, що проживає на Річмонд-стріт, 42, у місті Мідлтоні. З приводу цієї ухвали даю такі пояснення.

Я вирішив так не тому, що містер Гарднер дуже близька мені людина. Після довгих міркувань я дійшов висновку, що тільки він учинить із моєю спадщиною і власністю так, як це гідно лише нас, учених: використає їх на експерименти, що не ставлять перед собою будь-якої певної мети. Я не маю іншого вибору. Якби хтось використав мою спадщину, щоб утішатися розкошами, тобто тим, що в нас звичайно під цими словами розуміють, він би просто примножив юрби тих людей, що є нічим іншим як паразитами на тілі здорової колись країни. Якби мої гроші віддано було на потреби так званого доброчинства, то цим тільки довше живилося б ошуканство, яким маскується під цивілізацією розклад нашого суспільства. Та найгірше було б, коли б моя спадщина прислужилася виробництву. Від самої такої перспективи мене охоплює жах. Хоч би що вироблялося, разом з речами вироблятиметься й іще більша залежність від тих-таки речей. Я свідомий того, що навряд чи хтось зрозуміє мене, та мені до того байдуже. Цим заповітом я всього лишень хочу більш-менш заспокоїти своє сумління, зробивши все можливе, щоб після моєї смерті моя спадщина накоїла якомога менше лиха.

Оскільки я хочу, щоб за будь-яких обставин спадкоємцем моєї маєтності став містер Гарднер, я утримуюсь від будь-яких умов чи побажань щодо її використання. Маю до нього лише одне прохання: він повинен подбати про те, щоб після його смерті рештки спадщини ні за яких умов...— Адвокат затнувся, кахикнув, з винуватою міною подивився на обох слухачів і повів далі: — ...Ні за яких умов не дісталися цій країні, яка не здатна спокійно й велично дочекатися свого згасання, а натомість прищеплює свою трупну трутизну іншим народам, чи то у формі капіталовкладень, чи то за допомогою напалму.

Містер Гарднер знає, що я аж ніяк не аскет і насолоди, які дарує мені життя, приймаю залюбки, але тільки такою мірою, щоб не примножувати бруду на землі; отже, я маю на увазі переважно духовні насолоди, експерименти з природою, що можуть стати для вченого сферою справжніх розваг, якщо він утримується від марних спроб десь щось змінити. Таким чином, я на свій манір людина задоволена, і хоча це мені так само байдуже, та я хотів би сподіватися, що мій спадкоємець, принаймні в цій справі, наслідуватиме мене.

Джеремі Джошуа Баткінс".

Джейн Гарднер піднесла до уст малесеньку чашечку і відпила ковточок кави. Вона належала до тих небагатьох жінок, які, не розгубивши всієї вроди замолоду, залишили дещо й на старість, щоб милувати око. Важке старомодне крісло давало змогу її зграбній фігурі прибрати будь-якої пози, та вона сиділа випроставшись і лише поводила очима за чоловіком, що, рішуче ступаючи, ходив туди-сюди по кімнаті, наче збирався на семінар, де мав шпетити студентів-фізиків за лінощі.

Вона добре знала, що оце бігання туди-сюди було виразом якнайбільшого невдоволення, а найбільше невдоволення для Чарлза Гарднера означало невдоволення на самого себе, на свою нерішучість — і не щодо практичних справ, бо їх звичайно вирішувала вона, а щодо принципових питань.

Джейн чудово розуміла чоловіка. Ця спадщина, від якої інші пальці облизували б, важила на весь звичний плин їхнього життя, могла перекинути його з ніг на голову. А це, можливо, приємна пригода в тридцять років, та коли вам уже під сімдесят — це катастрофа. Їхній вигідний, сплетений із звичок, поглядів та обіцянок гамак, у якому вони сподівалися спокійно дожити життя, погойдуючись над прірвою людських стосунків, здавалось, мав от-от прорватися. Що їм робити з цією спадщиною? Ігнорувати її, тобто, взявши, поводитися так, наче її просто не існує,— це не відповідало їхнім уявленням про природність людського поводження. А використати її означало передусім, що треба

дійти ухвали: як? І вона не віддавалась ілюзіям, ніби все оце укладання планів не призведе до таких кроків, наслідки яких для їхнього затишного скромного світу годі передбачити. Обоє не були борці вдачею, і коли у вирі часу та подій зберігали певну внутрішню рівновагу, то тільки ціною відмови від будь-якого втручання в хід речей — як у великому, так і в малому. Досі їхні дні минали в чисто духовному задоволенні від того, що вони досить тверезо й вільно судили про все й про всіх, але самі нічого не робили. А тепер? Купити більший будинок? Мати великий будинок означало б провадити велике господарство — зі слугами, вечірками, розмовами про місцеву політику, міськими плітками та іншими паскудствами. Кругосвітня подорож — навіщо? Для подолання справжніх труднощів, що так ваблять нас у молоді літа, вони були надто старі, а звичайний туризм для багатих американців — пхе, досить тільки уявити собі товариство, в якому їм довелося б опинитись!

"Ми теж по-своєму досить зарозумілі,— думала Джейн.— Хоча якийсь різновид зарозумілості є, напевне, в кожному випадку єдине, що залишається після прожитих десятиліть від юнацької самовпевненості; може, в папуасів або ще в когось воно й не так..." Їй пригадався колишній Чарлзів колега, засуджений нібито за шпіонаж, оскільки він був комуністом, а треба було неодмінно знайти винного; сьогодні це один з провідних учених в одній із соціалістичних країн. Вона зітхнула. Ні, їм нема чого кидатися в ідеологічні пригоди, якщо вони хочуть бодай трохи приємно прожити ті роки, що їм іще залишилися. Обов'язки? Господи, обов'язки...

Чарлз Гарднер нарешті зупинився.

— Є одне, що ми все ж зобов'язані зробити! — сказав він, і для обох було само собою зрозуміло, що після довгих роздумів вони обоє дійшли того самого висновку.— Ми повинні з'ясувати все, пов'язане зі смертю Баткінса. А тоді вже подивимося, як краще вчинити з цією триклятою спадщиною.

— Це найменше зло,— скоріш за звичкою підвела вона підсумок.

— Але якщо там і справді побував ще хтось — я кажу про Баткінсову фортецю,— то нам потрібна буде допомога. Самі ми нічого не розкопаємо.

— Поліція?— з сумнівом запитала Джейн.— Вона покладе цю справу під сукно! — додала вона незворушно.— Ти зрештою можеш найняти приватного детектива. Можна ж знайти якогось там Марлоу чи Пуаро. Проте давай-но подумаємо про нагальніші справи. Тобі слід би ще раз оглянути все у фортеці.

— Навіщо? — невдоволено буркнув він.

— Ну, може, там слід перевірити рахунки чи ще одержати щось, замовлене Баткінсом. Зволікати нічого, бо хоч-не-хоч, а нам цього не минути. Ніхто в світі, навіть Баткінс, не міг би жити, щохвилини чекаючи на смерть; і тому кожен залишає після себе щось таке, чому треба дати лад. І часто по цих маленьких справах ми можемо легше розпізнати щось, ніж по всяких високих міркуваннях.

— В даному разі треба сказати: ти можеш,— підсумував він і додав із несподіваним запалом: — Гаразд — після обіду підемо до Джімової фортеці й попрацюємо там.

Обід був присмачений жартами та іронічними репліками. Ухвала розвеселила їх, і, попоївши, вони ще трохи посиділи, зайняті розмовою. Саме коли вони хотіли встати й вирушити в похід, хтось подзвонив коло дверей.

Генрі Вілкінс, репортер газети "Мідлтон Стар", майже зразу викликав у Джейн материнські почуття. Колись давно вони з Чарлзом мали дитину, хлопчика, що потонув у річці, коли йому було сім років. Його обличчя й голосу вони вже майже не пам'ятали, та манери і хода якимсь дивним чином закарбувалися в пам'яті, і ось цей репортер був такий же худий і рухався так само незграбно.

Звичайно, Джейн мала досить розуму, щоб не виказувати своїх почуттів; але своєю чарівністю і розумними словами вона скорила репортера, і той залюбки знехтував поки що практичну мету свого візиту. Вілкінс не поспішаючи пив запашну каву, хрумав печиво, а коли Чарлз відверто демонстративно глянув на ручний годинник, Джейн зауважила:

— Брак часу — це привілей тих, хто ще працює. Але, може, містер Вілкінс сам поспішає, а ми його тільки затримуємо своєю надокучливою старечою гостинністю?

Генрі Вілкінс запротестував:

— Репортерові не так часто щастить почувати себе по-домашньому. Отож таку хвилину треба використовувати щоразу, як тільки вона випадає! — пояснив він. — Тим більше, коли можна поєднати приємне з корисним.

— Радий чути, що наше товариство вам приємне,— незворушно зауважив Чарлз,— проте чим ми можемо бути вам корисними?

— Чи знаєте ви вже щось докладніше про вашого таємничого дикуна?— запитав репортер.

Чарлз похитав головою, але Джейн нахилилася трохи вперед і, зіперши підборіддя на маленький кулачок, запитала:

— А що ви самі думаєте про всю цю історію? — Тоді скоса зиркнула на чоловіка і звела брови, наче кажучи: уважай!

Репортер відкинувся на спинку стільця.

— Що я можу вам сказати? Саме те, що я не знаю, що мені думати, робить цей випадок цікавим для мене. В таких ситуаціях я здебільшого

знаю щось дуже скоро. Це звучить, певне, як похвальба, але, на жаль, це правда.

— Чому на жаль? — перепитала Джейн.

— Бо це найцікавіша частина роботи,— відповів Вілкінс.— Те, що відбувається після цього,— пошуки фактів та опрацювання їх,— досить обтяжлива її частина. Так ось, що я про це думаю? Я волію називати факти: хтось вимкнув струм саме тоді, коли Баткінс відчинив двері. Докази: відчинені двері, вимкнене світло і автоматичний дверний механізм, що починав діяти ту ж мить, як тільки струм знов увімкнено. По-друге: хтось після того, як повернувся Баткінс, вийшов з будинку. Докази — цифри на лічильнику фотоелемента. А тепер я спробую уявити собі, чому той хтось так зробив. Перше припущення: в нього взагалі не було ніякої мети. Це означає, що він просто бавився то тут то там і ненароком смикнув униз рубильник у ту мить, коли Баткінс переступив поріг. Це, певне, та версія, що дасть поліції підстави припинити справу. Та я вважаю її нереальною.

Він запитливо глянув на подружжя Гарднерів і, зауваживши в їхніх очах зацікавлення, повів далі:

— Людина, яка приблизно уявляє собі призначення фізичної лабораторії, тобто нормальна людина, може, й порозважалася б із якимись приладами, а проте рубильника не вимикала б. Якщо вона ненормальна — зробімо таке безглузде припущення, що випливає з парі, про яке ви тоді згадували, і припустімо, що йшлося про дикуна чи про когось подібного,— то така людина знайшла б у будинку тисячу предметів, що як іграшки зацікавили б її куди більше. Хоч так, хоч так, а все промовляє за це.

Джейн підбадьорливо кивнула йому:

— Далі, юначе, далі. Нам дуже цікаво послухати цілком неупереджену думку. Бо самі ми навряд чи зможемо позбутися того, що знаємо,— відомих нам обставин, а передусім — характеру Баткінса.

— Отже, припустімо, що хтось мав на меті повернути рубильник донизу саме в ту мить. Що це за мета? Найбезневинніша з них — він просто хотів подражнити чи злякати професора. Але в такому разі він принаймні ввімкнув би струм знову і подивився, що сталося, коли Баткінс увійшов і впав. Ця версія ні до чого нас не приведе. Припустімо тоді, що він хотів зробити те, що й зробив,— утекти з дому. Та він міг би досягти цього простіше, навіть усупереч професоровій волі. Баткінс був немічний і не мав зброї. Наш Хтось мав би всього лишень зачекати під дверима, відштовхнути професора і втекти. Отже, ця версія так само недолуга. Хоч як крути, а вся ця справа залишається таємничою. Знаєте ви ще щось? — запитав репортер.

— Знаємо, — мовила Джейн, — але не про цю справу: ми знаємо, що ви та людина, яка нам потрібна. Ми почуваємо себе певною мірою зобов'язаними з'ясувати обставини, за яких помер містер Баткінс, і так само вважаємо, що поліція не дуже докладатиме до цього сил. Але ми обоє вже старі і здатні хіба що розмірковувати про факти. Хочете діяти разом з нами? Ми саме збиралися піти до тієї фортеці, коли ви завітали до нас. "Фортецею" ми називаємо Баткінсів будинок. Погоджуйтесь!

Генрі Вілкінс уже почував себе в цьому домі так, що від радощів підскочив у кріслі, наче дитина.

— Це більше, ніж я сподівався!

— Ну, то ходімо! — рішуче мовила Джейн.

Сем Меттісон тарабанив пальцями по письмовому столу марш. Чи не краще йому доповісти, що справу Баткінса закінчено, й передати її прокуророві? Не лишалось ніяких сумнівів, усе було зрозуміло,

беззаперечно доведено експертизою, що це нещасливий випадок і смерть Баткінса не сталася внаслідок стороннього втручання. Принаймні — безпосереднього. Навіть якщо виявлять людину, що, цілком можливо, була в будинку,— проти неї не можна висунути звинувачення. Отже, все свідчило за те, що справу треба закрити. Але йому довелося б тоді провадити дальші розшуки для директора банку приватним порядком, а це впало б в око — принаймні його сержантові Пінкертону. З другого боку, хлопець неодмінно здивується, коли він не припинить справи, і неодмінно порадить лейтенантові, що найкраще буде взагалі прибрати грабіжника, тільки-но стане відомо, хто він і де він.

Сем Меттісон ще не дійшов остаточного рішення, коли в кімнату влетів сержант.

— Ми знайшли його! — гукнув він.

— Ну, ну, ну,— пробурчав лейтенант.

— Цілком можливо, що знайшли,— уточнив сержант уже не так голосно й уже стримано повів далі: — В наших міських нетрях з'явилися нові суб'єкти. Я був з приводу бійки в "Муншайн-барі", і там мені трапився один патякало, що розповів чимало цікавого.

Сем Меттісон став уважнішим. "Патякало" жаргоном полісменів — це щось на зразок маклера, посередника між поліцією і злочинним: світом. Він торгує інформацією, і, хоча це й небезпечно, та коли він точно знає, про що, зважаючи на обставини, можна казати, а про що краще помовчати — його бізнес заради обопільної вигоди терплять і та, і та сторони. А якщо сказати точніше — всі сторони, бо він торгує інформацією не тільки між поліцією і злочинцями, а й між різними угрупованнями злочинного світу. Це вигода вільного ринку; коли десь у когось виникає якась потреба, швидко знаходиться хтось такий, хто

відкриває відповідну торгівлю — аби лиш був досить платоспроможний попит.

— Ну, тоді починай! — сказав лейтенант.

Сержант сів на край свого письмового стола і, погойдуючи ногами, почав:

— Серед них з'явився новий чоловік, і ніхто не знає, хто він і звідки. Вони називають його Непримітним. Якогось дня він з'явився там, але ніхто не знає точно, коли саме, а проте не набагато більше як два тижні тому. Він ні з ким не розмовляє й ухиляється від будь-якого контакту. Він завжди приходить після обід, випиває дві-три віскі з содовою й іде собі. Чорнява Дженні пробувала вмоститися біля нього, але він, давши їй долар, чемно пояснив, що він, мовляв, іншої породи. Але це теж була неправда. Саме через це вони вперше звернули увагу на Непримітного. Спочатку вони думали, що він з Чікаго і прибув сюди, втікаючи від якоїсь халепи,— таке часто трапляється. Та одного дня з'явилися двоє хлопців із Чікаго, що шукали когось. Вони подивились на Непримітного і сказали: "Це не він".

— Він ніколи досі не попадався на чомусь? — запитав лейтенант.

— Ні, він, здається, має шосте чуття: тільки-но в барі зчиняється бійка, він зразу щезає. А звичайно він дотримується свого часу з точністю до хвилини.

— Якісь прикмети? Зовнішність?

— Ні, сказано ж — Непримітний. Та ми можемо подивитися на нього. Той патякало згоден показати його нам.

— Коли?

Сержант глянув на годинник:

— Саме пора йти!

— Ну, то ходімо! — вирішив лейтенант.

"Муншайн-бар" містився в не надто розкішному та цілком пристойному кварталі поміж старих прибуткових будинків дешевшого й дорожчого гатунку. Щоправда, неподалік від нього починалися міські нетрі. Публіка, що відвідувала бар, складалася переважно із службовців і дрібних бізнесменів. Це було ідеальне прикриття для босів злочинного світу, що укладали тут свої гешефти. Їм нічого було непокоїтися, що хтось із відвідувачів бару викаже їхні таємниці, навіть коли ненароком почує щось із їхніх розмов. Під час гучних суперечок публіка теж майже завжди була в безпеці, бо вміла поводитися розважливо і при нагоді відразу щезала, а боси зі свого боку теж були зацікавлені, щоб не створити вигідному закладові надто поганої слави. Поліції про все було відомо, проте цілком можливо й таке, що мешканці навколишніх будинків навіть гадки не мали про таку функцію їхнього бару. Заклад був солідний і затишний, без зайвої вишуканості, отож сюди можна було приходити у звичайному щоденному вбранні. Бармен, певна річ, знав Сема Меттісона й Неда Пінкертона і кивнув їм, вітаючись, та решта клієнтів навряд чи звернули на них увагу. Поки що тут нікого з завсідників не було.

Патякало чекав на них, сидячи за одним із столиків, що стояв трохи збоку, але звідки добре було видно стойку. Це був чоловік років тридцяти п'яти з оманливо дурною усмішкою, що своєю зовнішністю й манерами поводження скидався на успішливого бізнесмена.

— Привіт, дядьку Семе! — не дуже шанобливо привітався він.— Ну, то що ви можете мені запропонувати?

Лейтенант знав, що інформацію дістають тільки за інформацію. Він зиркнув на сержанта.

— Що ви йому розповіли?

— Подробиці випадку із сміттєвим баком.

Сем кивнув головою.

— Гаразд. Тоді я скажу вам, що пограбування банку, цілком можливо, вчинив ваш Непримітний.

Патякало похитав головою:

— Не знаю, чи можна поставити вашу інформацію в рахунок. Коли я скажу вам, що й серед інших моїх клієнтів ходять такі самі чутки, то моя й ваша інформація взаємно компенсуються. Обидва повідомлення варті не надто дорого, кожне — по п'ятдесят доларів, отже — разом сто. Десять відсотків від цієї суми — десять доларів.— Він простяг долоню.

— Більше я зараз запропонувати не можу,— сердито пробурчав Сем Меттісон, розплачуючись.— Та ви могли б заробити ще, якби показали нам сьогодні того суб'єкта.

Патякало зробив широкий жест.

— За це я вже одержав. Бо той тип справді починає всіх непокоїти.— Він знову дурнувато ошкірився. — Як бачите, я поводжуся навіть чесніше, ніж слід би в бізнесі, але в нашому фахові довіра — душа бізнесу.

— От і гаразд,— сказав лейтенант. Він замовив подвійне віскі й знов обернувся до патякала: — А тепер цілком приватне запитання: вам

ніколи не спадало на думку розширити поле своєї діяльності? Тут у вас не так уже й багато замовлень, правда ж?

Патякало заперечливо похитав головою:

— Сім'ї я не маю, мені вистачає. У великому місті куди небезпечніше, немає перспективи, потрібно не менше як два-три роки, щоб увійти в колію. Але насамперед — там я мусив би працювати на синдикат, а я волію залишатися незалежним. Хоч небагато, та все моє.

Сем Меттісон кивнув і подумав про свій будиночок та вирощування троянд, яким він збирався збавляти час на старість і до якого могло додатися ще щось, коли б йому пощастило схопити того типа, на котрого вони тут чатували. А що Непримітний є саме той, кого так довго шукали, лейтенант уже не мав сумніву. Трикутник "Баткінс — Флетчер — бак для сміття" міг мати в центрі тільки невідомого, тільки стороннього і, як лейтенант усе більше впевнювався, божевільного, — того, котрий не взяв грошей; а оскільки такого навіженого не могло існувати на світі, то слід вважати, що злочинець мав зовсім іншу, незрозумілу мету, за це промовисто свідчила й та обставина, що його відверто хотіли позбутися боси тутешніх нетрів...

— Он він іде! — сказав патякало.

До бару зайшов середній на зріст чоловік у буденному костюмі. Зовнішність у нього була звичайнісінька, і поводився він як звичайний обиватель. Він не ковзав допитливим поглядом по валі, як це роблять досвідчені злочинці, блискавично реєструючи присутніх і зразу ж класифікуючи їх, а безтурботно рушив до бармена й сів там, ані разу не озирнувшися.

— Коли б ви мені не сказали...— нерішуче мовив лейтенант.

— Адже справді "Непримітний", хіба ні? — не без гордості спитав патякало.

Якийсь час вони мовчки роздивлялися не дуже широку спину Непримітного.

— Мені впало в око, що хода в нього начебто — як би його сказати? Може, надто карбована, так наче в нього протез...— задумано мовив сержант.

— Протез? — Семові Меттісону сяйнула думка. В будинку старого Ваткінса валялися протези! Він повернувся до патякала.

— Може, це занадто, коли я запитаю, де він живе?

— Я дам вам відповідь безкоштовно,— відповів натякало.— Цього не знає ніхто.

Лейтенант кивнув головою, а тоді повернувся до сержанта:

— Тобі більш нічого не впада в очі?

Нед Пінкертон похитав головою.

— Він увесь час повертається до нас спиною. Так, наче навмисне не хоче сюди дивитися. Він взагалі майже не рухається. Ну от, хтось сідає поруч нього на табурет, а він навіть не озирнувся.

— Отак завжди,— підтвердив патякало.

В цю мить Непримітний поклав гроші й підвівся з місця"

— Швидше, йди за ним і з'ясуй, де він живе! — наказав лейтенант.

Сержант устав і пішов до туалету. Скоро після того Непримітний вийшов з ресторану, і двері за ним зачинилися.

— Звичайно він залишається тут надовше? — спитав лейтенант.

— Сам не знаю, в чім річ,— сказав патякало насторожено.— Може, щось має статися. Але тут зараз немає нікого, хто міг би зчинити колотнечу,— роззирнувся він по залі.

Вони почекали ще чверть години, але все було спокійно.

Тоді лейтенант розпрощався.

Сержант Пінкертон, удавшись до не раз уже випробуваного шляху — вікно в туалеті,— вистрибнув у двір і вийшов на вулицю. Там за десять кроків попереду він побачив Непримітного й рушив слідом за ним, узявши на озброєння весь свій досвід і хист.

Непримітний неквапливо йшов вулицею вниз, зупинявся то тут, то там, роздивлявся вітрини чи машини, проте жодного разу не обернувся. Йти за ним назирці було неважко, тим більше, що він був у світло-сірому капелюсі. І все ж Нед Пінкертон напружив усю свою увагу.

Коли Непримітний знову зупинився перед однією з вітрин — то була хлібна крамниця,— здавалося, наче він щось пригадує. Потім він зайшов до крамниці.

Нед Пінкертон проминув вітрину, кинувши на неї побіжний погляд. У крамниці було кілька покупців: отже, він мав час, щоб закурити сигарету. Це тривало кілька хвилин, тоді вийшов Непримітний з пакунком у руках, але дивно — пішов тепер дуже швидко і в протилежному напрямі.

Недові Пінкертону не довелося довго йти слідом за ним. Якихось сто кроків — і чоловік зайшов до одного з будинків.

Сержант прослизнув у парадні двері й прислухався. Нагорі чулися кроки, десь на третьому поверсі. Потім дзенькнув дзвоник. Відчинилися двері, жіночий голос промовив: "Господи боже, звідки в тебе цей кумедний капелюх?" І чоловічий голос відповів: "У хлібній мені трапився якийсь ідіот, що заклався зі мною на свій капелюх, нібито булочки вчорашні, ну й, звісно, програв..." А потім двері зачинилися.

Нед Пінкертон чимдуж метнувся назад до крамниці — та Непримітного там уже не було.

— То ось вона, Джімова фортеця! — сказала Джейн, коли вони зупинились перед великим будинком, типу вілли.

— Тепер це ваша фортеця! — зауважив репортер.

— На жаль,— замислено кинув Чарлз Гарднер. Він натиснув цифрову комбінацію, але й тепер нічого не сказав про необхідність перерахування дати.

У Джейн були сумні очі, коли вони ходили по кімнатах, але вона мовчала. Цього разу Чарлз довше пробув у лабораторіях і коморах; він пояснював цікавому репортерові призначення то того, то іншого приладу і потай іще більше, ніж минулого разу, схилявся перед багатогранністю інтересів небіжчика. Аж за годину вони дійшли до робочого кабінету й посідали там, трохи втомлені.

— Я не розумію одного,— сказав репортер,— якщо вже людина так витрачається, то має ж це дати хоча б якийсь результат!

— Ви не знаєте вчених, — заперечила Джейн.— Вони інколи можуть бавитися, як діти, от тільки іграшки в них дорожчі й небезпечніші.

Та репортер не задовольнився цим поясненням.

— І все ж дитина будує з кубиків вежу — маєте вежу. Або, коли вона розсипалася, тоді навкруги валяються кубики. А тут ані вежі, ані дощечок.

— А я теж не розумію,— зізнався Гарднер.— Я не бачу передусім ніякої системи в багатьох сферах, що ними захоплювався Баткінс. Повинен же бути хоч якийсь зв'язок. Він завжди залюбки щось майстрував. Наукове приладобудування завдячує йому чимало ідей. А коли він майстрував якісь прилади, то — які? І де вони?

— Мають же бути якісь нотатки, листування, замовлення, квитанції, — сказала Джейн.— Ти краще знав його: він любив порядок?

— Фанатично! — відповів Чарлз.

Джейн підвелася й підійшла до вмонтованих у стіни полиць, заставлених книжками. В одній із розташованих під полицями шаф заввишки до пояса людині Джейн знайшла стосик папок. Вона розкрила кілька і стала гортати.

— Газетні вирізки. Знову вирізки. Тут так само. Стоп, ось тут рахунки... Продукти, промислові товари. Тут рахунки на поставки лабораторного обладнання. Одна, друга, третя папка — повні. Ти можеш цим поцікавитися, Чарлі; може, тут щось знайдеться. А що тут? Листування з науковими установами. За це візьмусь я. Генрі, ви зумієте приготувати в отій механізованій кухні каву для всіх? Гадаю, ви знайдете там усе, що потрібно, він любив каву.

Тимчасом як Джейн і Чарлз узялися до паперів, репортер зазнав на кухні чимало всіляких пригод серед безлічі приладів та кнопок, що про їхнє призначення можна було лише здогадуватись, а тоді експериментувати, натискуючи їх одна за одною. З шафами якось іще

вийшло, вони відчинялися й виставляли перед очі свій вміст. Але крім шаф, там було ще щось на зразок цілої поточної лінії невисоких білих блоків, що в них, удавшися до фантазії, можна було впізнати плиту, всипану безліччю скляних віконець, кнопок і клавіш. Тільки-но він для спроби на щось натиснув, як усередині машинного устаткування почало щось булькати і за хвилинку перед ним з'явилося зварене яйце.

Він спробував вирішити проблему аналітичним шляхом. Якщо старий Баткінс любив пити каву, то він напевне робив це частіше, ніж споживав їжу. Тому блок з обладнанням, що виготовляє каву та напої, має бути десь неподалік від дверей. До того ж господар жив сам, отже, готував каву не кавниками, а чашечками. Таким чином, отвір того приладу повинен бути саме такого розміру, щоб через нього пройшла чашка. Роздивившися, Вілкінс знайшов ділянку, що здавалася найбільш придатною для такого використання. На посуд він не натрапив у жодній з шаф,— певне, він подавався разом із кавою. Репортер натиснув на першу кнопку — всередині почулося неголосне гудіння, може, від кавомелки. За якусь хвилю частина поверхні опустилася вниз, а коли цей мініатюрний ліфт з'явився знову, на ньому стояла чашечка з кавою. "Отак", — подумав репортер і взяв чашку. А тепер ще раз! Він натиснув кнопку вдруге. Та цього разу збоку відскочила якась заслінка. Він зазирнув і побачив лійку, що поблискувала зсередини металом. Виходить, кава скінчилася! Він згадав, що в одній із шаф бачив пакуночок з кавою, дістав його, насипав у кавомелку, засунув заслінку, і весь процес відбувся знову з самого початку. Вілкінс замовив третю чашку, а дві готові відніс до кабінету.

— Ну, з'ясували ви хоч щось? — запитав він, коли приніс останню чашку.

Чарлз Гарднер невдоволено згорнув папку і взяв у руки папірець, на якому він дещо занотовував.

— Хіба в цьому можна щось добрати? — поскаржився професор.— Тут таке нагромадження: молекулярна електроніка, протези, гідравлічні

пристрої в техніці мініатюризації, паливні елементи, пінопласт і пластикові плівки, спеціальне дослідження про мистецтво скульптури, мініатюрні рецептори найрізноманітніших видів і всілякі прилади високої частоти, інструменти й різний металевий брухт.

— Про рецептори тут є листування,— додавала Джейн.

— А що таке рецептори? — поцікавився репортер.

— Це вимірювачі в найширшому значенні слова,— відповів Чарлз.

— Так би мовити, очі й вуха техніки, — пояснила Джейн.— Включаючи, до речі, й рецептори світлові, звукові й запахові.

— Скільки це коштувало грошей! Яка ціна цьому всьому? Ви повинні скласти рахунок, містере Гарднер!

Чарлз Гарднер сердито пирхнув.

— Ви мене збили з думки, я вже був натрапив на слід! — дорікнув він репортерові.

— Ще згадаєш! — заспокоїла його Джейн.— Спершу випиймо каву!

Вони з насолодою смакували міцний напій. Генрі Вілкінс бачив, що Джейн і Чарлз Гарднери й далі напружено думають, і став роздивлятися різне читво, що привернуло його увагу ще під час перших відвідин цього дому. Раптом він завмер з подиву, взявши один з журналів і погортавши його. А тоді схвильовано вигукнув:

— Тут докладно описано пограбування банку, яке нещодавно наробило стільки галасу — двадцять тисяч у сміттєвому баку! Пам'ятаєте? Тільки нічого не написано про сміттєвий фінал!

— Краще підіть і приготуйте ще кави, замість того щоб увесь час заважати! — урвав його Чарлз.

— Так, будь ласка,— сказала Джейн.— І не ображайтеся, прошу вас, на тон; він завжди буває дуже чемний, та лише доти, доки йому не заважають думати,— це щось на зразок професійної хвороби.

— Залюбки,— весело відповів репортер.— А щодо тону, то я ще й не до такого звик. Але знаєте, що мене вражає? Коли ваш старий приятель був такий охочий до майстрування, то чого він не зробив собі робота, що слугував би йому?

— Стривайте! — раптом гукнув дуже голосно Чарлз.— Ви щасливець! Звичайно! Він створив собі робота! Це, любі мої, саме та точка, в якій збігаються всі оті чудні замовлення, рецептори і пінопласт із технікою скульптури!

— Але де ж він? — здивовано запитала Джейн.

Репортер кашлянув і звернувся до Чарлза:

— Ви, здається, говорили про якесь парі? Чарлз Гарднер напружився, як струна.

— Ні, це не може бути правдою! — прошепотів він. Помовчавши трохи, він повів далі:— А проте — тоді все збігається. Баткінс будує робота, що на вигляд не відрізняється від людини, і вмонтовує в нього здатний навчатися комп'ютер. Потім він напаковує його оцією бульварщиною, у якій є все, що відповідає елементарним уявленням про американський спосіб життя і примітивну повсякденну практику. Коротше кажучи, таким чином він немовби добув собі дикуна, розум якого ще не діткнутий цивілізацією. Додайте до цього ще певні технічні знання.— Чарлз Гарднер аж застогнав.

— А тоді роботові надокучила опіка, і він подався в мандри! — гукнув репортер.

— Ні, почуттів у нього безперечно немає, наукові експерименти не досягли ще цього. Але він не раз фіксував спосіб поводження в'язнів, що втікали з місця ув'язнення,— це можна прочитати в будь-якому детективі; і йому залишалося тільки скопіювати цю поведінку відповідно до обставин.

— Стривайте-но, — втрутився репортер. — Чому він просто не пішов з дому, коли Баткінс був відсутній?

— Баткінс не відкрив йому шифру. І наскільки я його знаю, він і робота запрограмував так, що той не міг безпосередньо, якоюсь дією завдати шкоди людині. Він не хотів чинити комусь зла, а прагнув тільки створити щось на зразок сатиричного доказу.

— А робот усе детально простежив і спостеріг, як треба використати єдиний шанс — саме в ту мить, коли двері були відчинені.

— Слушно! Та в ту мить на дверях стояв його господар, що міг би покликати його назад, навіть коли б йому пощастило вислизнути в двері. Про головний рубильник він або вже знав, або відкрив йото практично, а для висновку, що відключення струму припиняє всі дії, зокрема й дію дверного механізму, в цьому будинку досить знань першокласника.

— А потім він вийшов з дому і став на практиці здійснювати те, що вичитав у детективах! — прошепотів репортер.— Оце-то історія!

Тільки Джейн залишалася незворушною.

— Ви говорите так, ніби все доведено на фактах,— дорікнула вона чоловікам.— Для мене це й досі залишається тільки припущенням — певна річ, не без правдоподібності.

— Тобто? — запитав репортер розчаровано.

— Я вважаю, що ми недооцінюємо труднощі, пов'язані з виготовленням такої речі. Як ти гадаєш, Чарлі?

— Ну, звісно,— неохоче підтвердив той. — Труднощів тут вище голови. Насамперед тому, що багато питань довелося б вирішувати зовсім по-новому, і йдеться не лише про комп'ютер. Але ж Баткінс був геній із слонячою працездатністю. Якщо він справді створив робота, то побіжно зробив стільки відкриттів і винаходів, що можна було б створити нову галузь у промисловості.— Гарднер хвильку помовчав. — І ніяких нотаток! — закінчив він скрушно.

— Проте це відповідає його принципам,— зауважив репортер.

— Тоді виникає ще одне дуже просте запитання,— зауважила Джейн.— Чому він, виходячи з дому, просто не нейтралізував робота? Адже той взагалі міг би тут наробити шкоди!

Чарлз Гарднер і репортер збентежено перезирнулися. У них було таке почуття, ніби їхній здогад розчинився в тумані, здогад, що був такий захопливий і цікавий, технічно блискучий й водночас трохи моторошний. Гарднер подумки гарячково шукав відповідь на заперечення, та в усій енциклопедії фізики, яку він умістив у своїй голові, не знаходив нічого відповідного.

— А я хочу вам сказати,— мовила Джейн, усміхаючись,— що він просто забував інколи робити це!..

Гарднер засміявся сердито, наче на невдалий жарт.

— Згадай лишень, який він був! — провадила Джейн.— Коли він щось напружено обмірковував, то був втіленням неуважливості. Пам'ятаєш, як він одного разу, коли ви грали в шахи, сплутав попіл від сигар із цукром і тицьнув ложкою прямо в попільничку?

— Цукорниця і попільничка — типовий кругозір хатньої господарки! — з нехіттю пробурчав Чарлз.

— Ти ба, хто це тут такий гонористий? — спокійно запитала Джейн, і Чарлз засміявся.

— Пробач,— сказав він,— твоя правда, просто мене заздрощі взяли, що я сам до цього не додумався. Але що нам тепер робити?

— Треба остерегти людей. Це передусім мій клопіт. Я постараюся сказати про це на весь голос.

— І люди вам повірять? — скептично запитала Джейн.

— Люди повірять у що завгодно, а надто, коли йдеться про техніку, — пояснив репортер.— Згадайте хоч би літаючі блюдця!

— І як ви сформулюєте повідомлення? — обережно запитав Чарлз.

— Ну, приміром, так: "СЕРЕД НАС РОБОТ! МІСТО ПІД ЗАГРОЗОЮ ЕЛЕКТРОННОГО МОЗКУ ЗЛОЧИНЦЯ!" Щось на зразок цього.

— Господи! Та ви що! — злякано вигукнула Джейн.

— Це трохи занадто,— скривився Чарлз.

— Ну гаразд,— поступився репортер.— Ми можемо зрештою поставити в кінці знак запитання. Та це саме той тон, до якого звик наш читач.

Лейтенант Сем Меттісон сердито сопів, дивлячись на купу газет, що лежала перед ним на письмовому столі. Загрожував вибухнути величезний скандал! Минуло якихось три дні, відколи "Мідлтон Стар" опублікувала сенсаційне повідомлення, а скільки відтоді сталося різних пригод!

Він навмання узяв кілька газет. "Вчора вранці пасажири в автобусі мало не напали на Альберта П. за те, що в портфелі у нього щось голосно цокало. З допомогою водія йому, проте, пощастило довести, що він просто збирався здати в ремонт свій будильник".

"Сьогодні на Річмонд-стріт зграя підлітків погналася за якимось перехожим, що здався їм подібним до невловимого робота. На розі проспекту Лінкольна бешкетники наздогнали свою жертву й повалили на землю. Одна дівчина, Евелін Р., ударила його ножем і вигукнула: "Гляньте-но, а в нього навіть кров справжня!" Завдяки втручанню нашої пильної поліції тяжкопораненого було врятовано й відвезено до лікарні".

"В універсальному магазині біля пам'ятника Вашінгтону якийсь старий чоловік раптом закричав, що в нього пропали окуляри і що де діло рук робота. Юрба схвильованих покупців довго дискутувала з цього приводу, аж поки один з них не виявив, що окуляри нацуплені на носа в самого "потерпілого". Під час зчиненої метушні злодії ретельно почистили полиці й касу універсаму. В даний час поліція провадить розслідування, чи не є власник окулярів співучасником зухвалих злодіїв".

"Містер Джон Оверснап, президент Іллінойського товариства НЛО, акцентував у своєму інтерв'ю увагу на тому, що невгамовний робот може бути тільки посланцем республіки марсіян, яка, це йому напевно

відомо, стоїть на боці Сполучених Штатів. Тому він пропонує гідно зустріти гостя, замість того щоб приписувати йому нез'ясовані злочини. Він висловлює певність у тому, що протягом ближчих 48 годин зустрінеться з роботом, запевняє, що готовий до цієї зустрічі і після погодження з керівництвом свого товариства у Вашінгтоні має на це його підтримку".

"Відома кіноактриса Сюзен Беберлі дала своїй новій мавпі-капуцину ім'я Робот. Сьогодні вона заявила репортерам, що відчуває захват, коли пригортається до Робота під блакитною пуховою ковдрою у своєму розкішному ліжку з балдахіном".

"Сьогодні після обід у натовпі на Батчер-стріт викликав підозру чоловік, що незграбно біг тротуаром. Натовп зірвався в погоню за ним і незабаром виріс десь до 2000 чоловік. Переслідуваний утік у негритянський квартал і заховався в церкві.

На скандовані натовпом вигуки: "Чорнопикі, віддайте робота!" — вийшов чорний священик і спробував звернутися зі словом божим до білих, щоб напоумити їх. Обурений натовп став захищатися проти цієї провокації. Під час виниклої внаслідок цього бійки вбито було трьох чорношкірих. Тепер пожежники ще гасять пожежі в негритянських кварталах, що виникли внаслідок цього нового терористичного акту злочинних чорношкірих елементів. Наші читачі мають право сподіватися, що події на зразок цієї будуть надалі відвертатися залізною рукою!.."

— Ну от, маємо! — зітхнув Сем Меттісон.— Самі тобі клопоти! І це майже перед пенсією!— Його аж ніяк не втішала перспектива, що вище начальство, цілком можливо, забере в нього цю справу. Бо тоді анулюється його угода з директором банку. В такому разі він неодмінно має спробувати хоча б потрапити до команди, чиє завдання буде обробляти факти. Коли за подібних обставин він і досі не дуже ловив гав, то тепер, коли йдеться навіть не про людину, а скоріш за все про робота, гріх було б випустити з рук невеличкий "лівий" заробіток!

"Тільки робот міг викинути гроші!" — думав він і водночас був якось внутрішньо вдоволений, що справа виявилась такою зрозумілою і йому не треба вже непокоїтися моральним боком справи, а тільки практичним. Телефон перебив його філософські міркування. Біля апарата був директор Флетчер, як завжди занепокоєний своїми проблемами.

— Містере Меттісон, як ви не забули, ми мали у зв'язку з пограбуванням банку розмову про різні молодіжні проблеми, пам'ятаєте?

— Авжеж, пам'ятаю,— відповів лейтенант.— Я тримаю справу в центрі уваги!

— Це добре,— сказав директор,— передусім тому, що для мене, як і досі, все це дуже важливе. Я виявив би до справи подвійну увагу, розумієте, подвійну увагу.

— Цілком розумію,— сказав лейтенант.

— Якщо це можливо, бажано було б уже протягом тижня прояснити щось. Я зрозуміло кажу?

— Так, сер, ви висловилися цілком зрозуміло. Наявність паперів не гарантована. Все пов'язано з відомою особою. Я зроблю все можливе!

"Отже, 20 000! — подумав зраділий лейтенант.— Дідько б його вхопив, тремтить, певне, за свою шкуру! А може, за цим стоїть щось більше? Може, цим уже зацікавилися десь вище? Що не кажи — робот! Комедія,— міркував лейтенант,— яку силу має преса. Коли б кілька днів тому мені хтось розповів таке про робота, я вважав би його за бовдура або принаймні за підозрілого. Але після того, як про це написано в газетах, мені самому все це здається цілком природним. А що найкраще: завдяки цьому мені не довелось нічого пояснювати сержантові, а то ще,

чого доброго, й ділитися з ним. Він згодом матиме ще досить таких нагод".

Лейтенант Сем Меттісон забув, що сам він досить довго мусив чекати такої нагоди. Він, певно, й сам зауважив би цю суперечність, коли б і далі спокійно розмірковував, але враз на дверях з'явився сержант.

— Хелло! — гукнув він.— Відділки одержали вже тисячу шістсот сорок сім сигналів про місця, де, можливо, перебуває робот!

— Чортівня якась! — лайнувся лейтенант.— Скажи сам, чи той чоловік у барі скидався на робота? Адже ти тоді, перед хлібною крамницею, не сплутав би його з іншим!

— В "Муншайн-барі" відтоді його теж не бачили.

— Ще б пак. Він не дурний. Але стривай-но, чи можуть роботи взагалі бути дурними чи розумними? Хоча це, зрештою, однаково. Ми будь-що повинні придумати, як його схопити.

— І по можливості ще до того, як ним зацікавляться нагорі,— відповів сержант.

— В тебе теж якесь передчуття, чи ти чув щось певне? — недовірливо запитав лейтенант.

— Ні, я вмію читати думки,— відповів сержант.— Це спадкова здатність — мій батько тільки й умів читати, що думки.

— Ну, ну, без жартів! — перебив лейтенант.

— Вілкінс, репортер, підказав мені одну ідею. Адже наш робот пограбував банк, керуючись якимось детективчиком. Але ж він напевне читав і інші. Вибір непоганий: шантаж, наркотики, діаманти і ще багато дечого. То, може, ми схопимо його на одній з таких справ?

Лейтенант нічим не виказав хвилювання.

— Шантаж відпадає, здебільшого на таке не скаржаться. До наркотиків він теж навряд чи добереться, там не підпускають новачків так швидко. Але діаманти — це непогана ідея. Зателефонуй зараз же тому головатому, як там його звуть? Так, Гарднерові. Скажи, що нам потрібен журнал, де пишуть про діаманти! — І, поки сержант набирав номер, він провадив:— Я вважаю, що ми повинні відразу знешкодити робота, тільки-но матимемо його в руках. Він являє собою небезпеку. Але кілька влучних черг з автомата, певне, порішать і робота. Ну, що там?

Сержант назвав себе у трубку і сказав, що хотів би поговорити з містером Гарднером. Несподівано він зблід. Затуливши рукою трубку, він сказав:

— Оце-то чортзна-що! Містера Гарднера забрали нібито наші люди для розмови з вами. Автомашиною. Ви давали таке розпорядження?

Лейтенант похитав головою.

— Скажи, що ми цю ж мить їдемо!

Чарлз Гарднер дуже швидко зауважив, що їдуть вони не до поліційного управління, хоча ті, що сиділи в машині, одягнені були як полісмени. Коли він спитав про це, йому замість відповіді тицьнули в спину дулом пістолета. І він не став більше допитуватись. Але тим глибше замислився. На який же дурний гачок він попався! Адже цей полісмен запросив його в машину, де сиділо аж троє! Безперечно, він

потрапив до рук якоїсь банди, а може, навіть синдикату злочинців. Куди ж вони їдуть? Тільки-но виїхали з Мідлтона, віконця зразу зашторили, і Гарднер нічого не міг побачити. Але для нього, як фізика, це не становило якихось неймовірних труднощів. З того, як їх підкидало в машині, він визначив, що їдуть вони поки що путівцем. Тоді повернули ліворуч і їхали деякий час угору — отже, повернули на автостраду, а саме — в напрямку Чікаго. "От як!" — подумав він, задоволений логічністю своїх міркувань, і це, либонь, було єдине, що могло його тепер утішати. Принаймні міркування допомогли йому погамувати страх.

Але враз йому перебили думки. Машина знову звернула, і її зразу почало жахливо трусити — путівець чи лісова дорога? Надумали його тут порішити? Дурниця, навіщо їм це? Ні, фальшиві полісмени тільки повилазили один за одним і помінялися місцями, але так, що один з них весь час був позад Гарднера. і професор невідступно відчував на спині неприємний доторк металу.

Далі подорож минула без пригод. Чарлз Гарднер зауважив, що вони проїхали через Чікаго чи через його частину, проте оскільки навколо знову стало тихіше, то, хоч машина часто змінювала напрямок, він міг усе ж таки сказати — вони були поблизу якогось великого міста.

Потім йому зав'язали очі, завели в якийсь будинок і посадили біля стола, а коли він знову дістав змогу дивитися, то побачив перед собою досить щедро заставлений наїдками стіл з усім відповідним начинням для вечері.

— Шеф наказав спершу нагодувати вас, — сказав, як лишень міг, приязно один із тих, що їхали з ним у машині, і вийшов.

Спершу Гарднер вирішив не зважати на спокусу, та потім скорився обставинами і став їсти, й навіть з апетитом. Після вечері його відвели до якогось недбало одягненого добродія.

— Сподобалася вам італійська кухня? — запобігливо поцікавився той.— Я завжди дотримувався думки, що на переговорах легше досягти компромісних угод, задовольнивши спершу тілесні потреби. А ви як вважаєте?

Гарднер відповів, що не мав багато нагод нагромадити такого роду досвід.

Співрозмовник кивнув головою:

— Я вірю вам. Ви справляєте враження людини, що любить правду, і тому нам багато легше буде порозумітися. Ми трохи знайомі з вашою біографією. Так ось, щоб не витрачати зайвих слів: нам потрібен ваш робот. Або той, що вже існує, або сконструйований наново. Серійне виробництво ми взяли б цілком на себе. Пропонуємо вам або одноразову винагороду, або участь у прибутках — як ренту. Я знаю, що ви хочете сказати: ви цього всього не можете, це був винахід вашого друга, а він помер. Краще не кажіть такого, обміркуйте все як слід. Щоправда, ви могли б і одразу висловити свою згоду. Ні? Ну, гаразд, тоді до завтра! — Він натиснув на кнопку, і Чарлза Гарднера провели до кімнати, досить комфортабельної, як не зважати на загратовані вікна.

Генрі Вілкінс з винуватим виглядом стояв перед Джейн Гарднер.

— Ви не виженете мене? — боязко спитав він.

Джейн утомлено похитала головою.

— Бо це я своїм дурним репортажем дав усьому цьому хід,— картав себе репортер.

Джейн дивилася на нього, нічого не розуміючи.

— Це ж абсолютно ясно! — пояснив він. — Якийсь синдикат, велика організація злочинців, захопив вашого чоловіка, бо хоче мати таких роботів,— от для якої тільки мети? І не знаю, чого вони з цього сподіваються.

— А як же поліція?

Репортер сумно засміявся:

— Як правило, в таких випадках вона безсила.

— Вони вважають, що Чарлз може виготовляти такі штуки?

— Авжеж, і дотих, доки вони вірять у це, вашому чоловікові нічого не загрожує! Та наскільки я його знаю, він їм відразу поясниться, що він цього не вміє!

— Я мушу хоча б щось зробити, але що? — підводячись, мовила Джейн.— Якби ж той старий навіжений Баткінс залишив хоча б якісь нотатки!

— А може, вони є, але заховані? — запитав репортер.— Ходімо туди ще раз і пошукаймо!

Джейн Гарднер не була певна, що в цьому є сенс, бо це дуже мало відповідало її уявленню про Баткінса. Та вона згодилась, аби хоч щось робити. Вони сіли у Вілкінсову машину й поїхали. Було вже темно, коли вони прибули на місце, і Генрі Вілкінс освітив фарами все навколо. Вони вже підходили до будинку, коли перед ними враз, наче з-під землі, з'явився полісмен. Козирнувши їм, він сказав:

— Лейтенант Меттісон поставив мене тут на випадок, якщо хтось із зацікавлених цією справою спробує стромляти сюди свого носа!

Генрі Вілкінс уважно подивився на нього з таким почуттям, що він уже бачив десь цього полісмена.

— Покажіть-но своє посвідчення!

Але полісмен ураз вихопив пістолет і примусив їх підійти до дверей.

— Тільки без дурниць! — попередив він.— Швиденько відчиняйте, а далі побачимо!

— І не подумаємо! — заявив Вілкінс.

— Дамі нема чого боятися,— сказав фальшивий полісмен,— а от у вас — три хвилини. Якщо після цього двері не відчиняться...

— Нічого не вдієш, — зітхнула Джейн. — Відчиніть.

— Який шифр? — спитав полісмен.

Вілкінс хотів був стримати Джейн, та вона вже говорила:

— Сьогоднішнє число, тоді рік мінус один день.

Фальшивому полісменові це було явно не під силу, і він тільки сказав:

— Відчиняй!

Генрі натиснув на кнопки, та двері не відчинилися.

— Маєте ще дев'яносто секунд! — сказав фальшивий полісмен і трохи підняв пістолет. Та в цю мить збоку хтось ударив його по руці,

блискавичний удар у живіт примусив його зігнутися вдвоє, і елегантно одягнений чоловік виступив з темряви й уклонився.

— Капітан Бекет! — відрекомендувався він.— З ним готово, тепер можете відчиняти.

— Не можемо! — сказав репортер.— Шифр уже не підходить. Але насамперед — щиро дякуємо вам!

— О, нема за що! — чемно заперечив незнайомий.— А чи не краще, коли ми поговоримо про подробиці десь у приємнішому місці!

Джейн, іще важко дихаючи, вже отямилась і через силу промовила:

— Чи можу я запросити вас, нашого рятівника, до себе?

— Згода! — весело сказав незнайомий.

— А цей? — запитав репортер, показуючи рукою на фальшивого полісмена, що лежав іще долі.

— Про нього подбають! — сказав капітан і кивнув головою. З темряви виступили двоє полісменів, цього разу справжні, їх Генрі відразу впізнав, і потягли кудись іще непритомного нападника.

Мало спав Чарлз Гарднер тієї ночі. Він усоте обдумував становище, в яке потрапив, не знаходячи бодай якогось більш-менш розумного виходу, що дав би йому певний шанс на порятунок. Якщо він скаже, що може виготовляти роботів, то від нього вимагатимуть, щоб він це зробив, і подбають, щоб він не зміг викрутитись. А коли він скаже, що не може цього робити, як насправді й було, то йому не повірять і спробують удатися до примусу. Навіть, цілком можливо, захоплять і Джейн. А коли йому пощастить переконати їх, вони втратять будь-який

інтерес до нього. На цьому, певне, закінчиться його земний шлях. Але принаймні Джейн буде в безпеці.

Він вирішив докласти всіх своїх сил, діючи саме так. Хоча великих надій на це покладати було нічого.

Цього разу його не нагодували. Підняли з ліжка і потягли до шефа.

— Ну, подумали? — неприязно спитав шеф.

— Послухайте, — замість відповіді сказав Гарднер,— чи немає у вас якогось фахівця з цієї галузі, щоб я міг йому дещо пояснити?

— А що саме?

— Що нічого не вийде. Мій покійний друг виготовив робота абсолютно сам, я побував у його домі лише після його смерті. Нотаток немає. Все.

Шеф раптом ошкірився. Здавалося, що ця справа його потішала.

— Слухайте уважно, — сказав він. — Ви знаєте, що таке начальник і що таке терміни? Бачте, я теж тільки службовець однієї з фірм і маю свої терміни. Звільнитись я, на жаль, не можу, це не в наших звичаях, тому я не маю наміру зволікати і дотримуватимусь своїх термінів. А для цієї мети,— він задоволено відкинувся на спинку стільця, — в моєму розпорядженні є всі засоби, можете вже мені повірити!

— Я вірю вам на слово,— сказав Чарлз як тільки міг холоднокровно.— Та якщо ви не повірите мені, то. тільки ж собі на шкоду. Ви, певна річ, можете зробити зі мною все, що завгодно, а проте там, де нічого немає, ви нічого й не добудете. Ваш єдиний шанс — це піймати робота, що бігає по місту. Та й у цьому я не зможу стати вам у пригоді, бо ніколи його не бачив.

Шеф знову натиснув кнопку і звелів тому, що ввійшов до кімнати:

— Покажи-но нашому любому гостеві підвал!

Оглянувши підвал, Чарлз Гарднер безсило впав на ліжко. Піт заливав йому обличчя, серце гучно калатало. Він зрозумів, що надто мало знає про цю сферу суспільного життя своєї батьківщини, щоб знайти вихід із кошмару, а також те, що підвалу йому не витримати. А проте він усе думав і думав...

Капітан Бекет, хоча й мав усі можливі повноваження, відмовився від окремої кімнати в поліційному управлінні Мідлтона. Він волів тримати під контролем людей, з якими йому доводилося працювати, і тому лейтенантові Сему Меттісону хоч-не-хоч доводилося весь час терпіти у себе в кімнаті "армійського задаваку".

Натренований у мистецтві витягати з інших людей ті відомості, які вони хотіли б залишити при собі, Бекет іще вночі витяг з ув'язненого "полісмена" зізнання, хто доручив йому пробратися в Баткінсів будинок. Капітан Бекет знав, що його начальство в Пентагоні аж ніяк не певне, чи повідомлення про робота — не вигадка газетярів, проте воно майже відверто виявило своє надзвичайне зацікавлення в тому, щоб він існував насправді. Сам Бекет теж схилявся до думки, що все це не варте дірки з бублика, але той факт, що до цього діла відразу підключилася велика гангстерська організація, майже переконав його в протилежному. З іншого боку, витрати, що їх заберуть розшуки, не такі великі, щоб боятися серйозних ускладнень. Тому капітан Бекет був дуже задоволений, коли гангстера-недотепу після допиту відвели нарешті до його камери.

— Так,— звернувся він до Сема Меттісона,— тепер мені треба поговорити з Вашінгтоном, а ви тим часом подбайте, прошу вас, про кавник, і не маленький, щоб довгенько не закипав.

Лейтенант не дуже радо, але не перечачи скорився наказові. Коли хвилин за десять він, балансуючи з тацею, повернувся, капітан був у доброму гуморі, навіть підвівся йому назустріч і взяв з рук тацю.

— Тепер мені потрібна буде машина, — сказав він.— Десь так за годину.

Чарлз Гарднер таки заснув і, коли його розбудили штурханом, у першу мить не зрозумів, де він.

— Одягайтеся! — наказав вартовий. — Вас повезуть звідси!

"Отже, не до підвалу!" — промайнуло в Чарлза, і в нього зажевріла слабенька надія. Він глянув у вікно. Надворі було ще темно. Одягаючись, він пробував уявити собі, що могло примусити шефа змінити свої наміри і які ті наміри тепер. Може, поліція вже напала на слід викрадачів. Тоді його, очевидно, просто сховають у іншому місці, й усе почнеться спочатку. Він пробував згадати все, що він знав або чув про її роботу. Виявилося, що не так уже й багато, але достатньо, щоб вважати своє припущення не дуже ймовірним. То що тоді? Може, хтось із вищих босів вирішив узяти це діло до своїх рук? Тоді є надія, що він зможе ще пояснити комусь справжній стан речей. Бо там він, мабуть, спіткає людей хоч і не менш жорстоких, але принаймні бодай трохи розумніших. Ну, хай там як, а він насамперед уникнув навислих над ним страшних тортур, а в його безнадійному становищі це вже був якийсь просвіток.

Проїжджали знову через велике місто, яке, коли судити з гамору, саме прокидалося. На зміну напруженим роздумам прийшла апатія, і Гарднер раз у раз поринав у дрімоту. Він не мав анінайменшого уявлення, скільки часу вони їхали, коли враз машина зупинилася. Йому знову зав'язали очі й сказали вийти з машини. Навколо було тихо, під ногами він відчував бетон, дув поривчастий вітер. З цього Гарднер зробив висновок, що вони знову на автостраді. Його відвели на кілька кроків убік, і він відчув, що під ногами вже м'яка земля. "Оце й усе, зараз

мене пристрелять",— подумав він, і на серці в нього стало напрочуд гірко і спокійно.

В бік йому тицьнули пістолет, та очікуваний постріл не пролунав, а натомість один з конвоїрів сказав:

— Стій тут і не руш з місця! І пов'язки з очей не знімай, бо дістанеш кулю!

Чарлз Гарднер почув, як обидва вони пішли до машини; клацнули дверцята, і машина поїхала.

Його охопив подив. Повагавшись, він усе-таки зірвав з очей пов'язку і побачив, що він сам-самісінький стоїть на узбіччі автостради. На сході світало.

Гарднер глибоко зітхнув. "Божевільний світ!" — подумав він, та в цю мить він був радий, що світ такий божевільний. І що тепер? Він вирішив зупинити першу машину, яка з'явиться на дорозі. А до нього вже наближалися вогні автомобіля, що йшов іншим боком автостради. Гарднер подумки пожартував: "Цієї не хочу, напрямок не підходить, почекаю вже такої, щоб їхала в мій бік". Та авто, проїхавши метрів двісті, повернуло і під'їхало впритул до нього.

Елегантно одягнений чоловік років десь так тридцяти п'яти виліз із машини, підійшов до Чарлза й запитав:

— Містер Гарднер?

На мить Чарлз відчув себе таким зацькованим, що хотів кинутися навтіки, але, сказавши собі, що в цьому вже немає ніякого сенсу, відповів коротко:

— Це я.

— Капітан Бекет із Пентагону,— відрекомендувався незнайомий і, діставши посвідчення, показав його проти світла фар так, щоб Чарлз міг прочитати.— Роздивіться його уважно,—сказав незнайомий, сміючись. — Після всього пережитого ви маєте право бути недовірливим! Переконалися? Гаразд, а тепер ходімо, я відвезу вас додому, в Мідлтон, до вашої дружини.

У Чарлза, коли вони сіли в машину й рушили до міста, запаморочилося в голові, а тоді до горла несподівано підкотилася нудота.

— Прошу вас, зупиніться! — попросив він. Тільки-но вийшовши, він почав невтримно блювати. Капітан дбайливо підтримав його.

— Цілком зрозуміла нервова реакція, — приязно сказав капітан. — Я дам вам віскі, випийте ковток, це швидко додасть вам сил!

Капітанів прогноз справдився. Незабаром Чарлз оговтався настільки, що зміг знову нормально мислити, і аж тоді йому спало на думку, яке неймовірне те, що сталося з ним за останні години.

— Як вам удалося врятувати мене? — спитав він.— Гадаю, це не таємниця?

— Власне, це таємниця,— усміхнувся капітан,— але в цьому разі... я так чи так мушу дати вам кілька порад, які ви без попередніх пояснень навряд чи зрозумієте. Так ось: в деяких надзвичайних випадках ми знаходимо певні контакти з організаціями на зразок тієї, до чиїх рук ви потрапили. Але лише в справді надзвичайних випадках.

— І я один з таких надзвичайних випадків?

— Очевидно. Боятися вам більше нічого. Щоправда, з умовою, що ви самі ні про що не згадуватимете. Люди, що допитували вас, були в

масках, говорили зміненими голосами. Отже, ви їх нізащо не змогли б упізнати. Така ціна, та я гадаю, що ви не вважатимете її надто високою?

Чарлз не відповідав. Для нього все це було надто заплутане.

А капітан провадив далі:

— Навіть у тому випадку, коли дуже розвинене почуття справедливості штовхатиме вас до необхідності допомогти поліції в пошуках злочинців, нагадайте собі, що цим ви позбавили б нас можливості виявити вам удруге таку ж ефективну допомогу.

— Так, це правда! — змушений був погодитися Чарлз.— Але чим це я такий надзвичайний?

Капітан голосно й довго сміявся.

— Ох, ці вже мені вчені! — сказав він згодом.— А вам ніколи не спадало на думку, яке значення міг би мати робот у справі захисту свободи?

— Здається, я потрапив з дощу та під ринву,— сказав Чарлз Гарднер наступного ранку дружині за кавою.— Капітан, безперечно, не такий дурний, як шеф банди; він добре втямив, що я не зможу відновити конструкції робота, та він вимагатиме, щоб я взяв участь у затриманні вже наявного зразка, а те, що вони збираються здійснити з його допомогою, імпонує мені куди менше, ніж те, що могли б зробити гангстери!

Джейн кивнула головою. Вона була розумна жінка і не умовляла чоловіка скоритися долі й покластися на волю випадку. Вона знала, що її неспокійний чоловік не міг би змиритися з можливими наслідками, коли у цьому ділі щось хоч більш-менш залежало від нього. В полум'ї першої атомної бомби згоріла й легенда про те, що фізик не несе моральної

відповідальності за наслідки своїх відкриттів та експериментів. Та, замість згадувати про це, вона просто запитала:

— Тобі все зрозуміле у цьому ділі?

— Так, окрім одного, — відповів він, — записки з якимись чудними літерами, що лежала на столі у Баткінса в коробці для паперів.— Він підвівся, вийшов до кабінету й зразу повернувся.— Ось,— сказав він.— ENIHCM — що це може означати? Адже старий Джім не сподівався померти так безглуздо. Для кого він це писав? Для робота? Навіщо? Чи для себе?

— Швидше, певне, для себе, — вирішила Джейн.— Адже він був завжди такий неуважний, це могло означати щось дуже важливе, що завжди мало бути в нього під рукою.

— Щось важливе, що мало бути під рукою? — задумливо пробурмотів Чарлз. Потім поклав записку в кишеню.— Облишмо це. Зараз важливіше вирішити, як я маю поводитися. Капітан безперечно не дасть мені надто багато часу на роздуми.

— Але хіба ти тут не єдиний, хто хоч трохи на цьому знається? — запитала Джейн. — Чи в тебе склалося враження, що капітан — теж фахівець?

— То, може, ти вважаєш?..

Почувся дзвінок.

— Саме так! — квапливо мовила вона. — Треба завжди бути попереду, щоб першим опинитися біля робота, а тоді подбати про його знищення, але так, щоб навіть тінь не впала на тебе! А тепер іди відчини!

Він кивнув і не поспішаючи пішов до передпокою. Повернувся він з капітаном.

Капітан Бекет, як завжди, був веселий і милий. Він чемно перепросив Джейн за те, що змушений забрати її чоловіка з собою, проте вона принаймні матиме певність, що під капітановою опікою з ним нічого лихого не трапиться.

Джейн була так само мила й привітна і нічим не виказала, про що вони з чоловіком тільки-но розмовляли.

— Куди ми їдемо? — спитав Чарлз, надавши своєму голосові бадьорої діловитості.

— До Баткінсового дому, чи, краще сказати, — до вашого дому, — відповів капітан. — Я сказав, щоб Вілкінс теж прийшов, адже він уже двічі побував там. Ваша дружина сказала, що шифр недійсний. Отож я хотів би, щоб ви мені ще раз продемонстрували.

— Авжеж, вона мені теж про це казала,— сказав Чарлз,— і я не розумію, в чому річ.

Звичайно, він знав причину, адже Джейн і Вілкінс і гадки не мали про поправку на час між днем смерті Баткінса та днем, коли це було виявлено. Тепер Гарднерові треба було придумати правдоподібну версію, що могла б пояснити зміну шифру без його втручання. Проте, як усі не звиклі до ошуканства і прикидання люди, саме тепер, коли цього найменше можна було побоюватися, йому здавалося, що мовчання виказує його.

— До речі, про Генрі Вілкінса, — почав він.— Преса, здається, замовкла про робота?

— Вас це дивує? — усміхнувся капітан. — Преса потребує щоденних сенсацій, а вчорашні скоро забуваються! Особливо коли трохи посприяти цьому!

— Так, звичайно, — сказав Чарлз і знову замовк.

Незабаром вони вже стояли перед дверима "фортеці". Чарлз ще раз пояснив, як він розгадав таємницю шифру; Генрі Вілкінс, що приїхав відразу після них, підтвердив це; і тоді Гарднер набрав відповідну для цього дня серію цифр — певна річ, безуспішно.

— Встановімо передусім для себе таке, — спокійно промовив капітан,— щодо дат є близько трьох мільйонів шестисот тисяч можливостей. Скільки приблизно минає часу, поки двері відчиняться?

Чарлз замислився:

— Десь три секунди.

— Я б теж так сказав,— погодився репортер.

— Розрахуємо: коли б ми механічно натискували дати одну за одною, то на натискання кожної дати додамо секунду, отже — чотири. На натискання всіх дат ми витратили б десь сто шістдесят днів. Бо час, протягом якого дів замок, слід вважати "мертвим" часом, так чи ні?

Капітан звернувся з цим запитанням до Чарлза. Того наче приском обсипало. "Капітан, здається, щось у цьому тямить",— подумав він. Та вголос промовив:

— Навряд. "Мертвим" я вважав би той відтинок часу, що минає від останнього натискування кнопки до початку відкривання, тобто десь так з півсекунди.

Капітан кивнув головою:

— А проте і в такому випадку піде не менше як сорок днів. Такого часу ми не маємо. Я хотів би обміркувати цю справу з лейтенантом Меттісоном. Підемо зі мною?

Лейтенант сидів із сержантом Пінкертоном у своєму кабінеті, втупивши жовчний погляд у вікно.

— Цей армійський пройда мені просто як кістка в горлі,— лайнувся Сем.— Розсядеться тут собі, як удома, і починає давати вказівки, наче він...— Лейтенант не докінчив речення.

— Принаймні ми зіпхнули з себе діло, — задоволено озвався сержант. — І відповідальність теж.

— Авжеж,— сказав лейтенант так люто, що сержант Нед Пінкертон глянув на нього здивовано. Він запитливо подивився на начальника, а тоді мимохідь запитав:

— До речі, ви мені ще нічого не розповіли, що у вас було з директором банку?

Якусь мить Сем Меттісон вагався. У них не було заведено, щоб його питали про те, про що він сам не розповідав, отже, сержант про щось здогадувався. І коли він, лейтенант, не хоче випускати оті долари, як пісок між пальців, то тепер, за нових обставин, доведеться принаймні почасти відкрити Неду свою таємницю.

— Тобі перепаде зо дві тисячі, якщо нам пощастить знищити робота! — зважився він нарешті.

Сержант свиснув крізь зуби:

— Дві тисячі не жарт. Та коли вже цим зацікавився Пентагон, то це справа непевна!

— То й треба її самим упорати! — гаркнув лейтенант. — А то б, гадаєш, я сказав тобі щось?

— Якби ж у вас був придатний план... — вагаючись, почав сержант.

Та розмову про план перебила поява капітана в супроводі Чарлза Гарднера і репортера.

— Нам треба спільно обговорити деякі питання,— заявив капітан.— Тут саме всі ті, хто був присутній при першому відмиканні дверей. Може, комусь щось упало в око?

Гарднер присилував себе до незворушності. Виходить, капітан не в усьому довіряв йому! Якщо тепер хтось із двох скаже, що й того разу перша спроба теж була невдала, йому капець!

Та лейтенантові йшлося тільки про двадцять тисяч доларів — подумки він уже визначив їх як "свої". Тільки репортер уловив, що десь щось недомовлено. Але він ще почував себе Гарднеровим боржником, зате капітана Вілкінс терпіти не міг,— по-перше, тому, що за своїми витонченими манерами той приховував пиху, яку репортер добре відчував, а по-друге,— за те, що капітан, можна сказати, зіпсував йому гру, заборонивши дальшу публікацію репортажів про робота. Отож Генрі Вілкінс хоча й згадав, що перша спроба Гарднера відімкнути двері виявилася невдалою, та не зронив і слова.

Капітан пильно спостерігав усіх, але поки що мовчав. Тільки його погляд ставав усе колючіший.

— Гаразд,— мовив він по паузі,— тоді поставимо питання інакше. — Які можуть бути причини зміни шифру?

Репортера потішила можливість помірятися силами з інквізитороподібним капітаном.

— А може, робот тим часом устиг побувати всередині? — висловив він припущення. — Таке може статися, адже він потребує запасних деталей чи мастильних матеріалів, та й заряджатися десь йому треба.

— Але ж обставини його втечі свідчать про те, що він не міг знати коду! — заперечив капітан.

— Так, це правда,— погодився репортер,— хоча...— підскочив він.

— Що "хоча"? — запитав капітан.

— Робот повинен мати десь житло. Я не думаю, що він сам найняв собі квартиру. Це, певне, заздалегідь зробив для нього старий Баткінс. А то робот мав би хоч-не-хоч зіткнутися з безліччю проблем приватного порядку і, певна річ, здався б комусь чудним. Якщо ж він завдяки Баткінсові мешкає вже десь і ретельно вносить платню за квартиру, жодна людина не зверне на нього уваги.

— Цілком імовірно,— змушений був погодитися капітан.— Але що з цього випливає для нас?

— Дуже проста річ. Старий Баткінс задовго до своєї смерті залишив у адвоката листа для містера Гарднера. Чому він не міг залишити в тій квартирі шифр і взагалі опис, що розкривав би секрет замка, так би мовити, про всяк випадок? Так само, як лист до містера Гарднера теж був тільки "про всяк випадок".

Капітана, здавалося, не дуже влаштовувало це пояснення, але він зрештою кивнув головою і сказав:

— Може, й так. Отже, треба віднині постійно стежити за будинком! Тепер останнє запитання: як нам упіймати робота? Як нам виявити, де він перебуває?

Всі мовчали. Як хотілося капітанові в цю мить уміти читати чужі думки! Він майже фізично відчував антипатію всіх присутніх. Він не знав тільки, чим її пояснити: чи його становищем у Пентагоні, чи обмеженістю оцих провінціалів, чи ще чимось — зовсім іншим.

Прочитати чужі думки він не зміг, хоча так пронизував поглядом одного за одним, наче вмів це робити. От хоч би, приміром, репортер, який більше, ніж інші, має підстав до стриманості: адже його позбавили можливості заробити на публікаціях про цю сенсацію. А тим часом саме він найсумлінніший! Тутешні полісмени — шкода й мови! Але ж фізик, якого він урятував, мав би найскоріш бути відвертим з ним, а тим часом Гарднер взагалі нічого не каже. Може, він просто відлюдкуватий вдачею? Капітан примружив очі і потай спостерігав реакцію інших.

Чарлз Гарднер поринув у роздуми і час від часу легенько кивав головою, наче на підтвердження власних думок. Так, він повинен дочекатися свого шансу. А поки що не треба виходити з гри.

Лейтенант Сем Меттісон, опустивши підборіддя на груди, роздумував про свої долари. Він теж міг тільки вичікувати. Нехай капітан сам сушить собі голову!

Сержант Нед Пінкертон стежив за розвитком подій досить байдуже. Звісно, чималенька сума грошей, в перспективі обіцяна лейтенантом, не завадила б йому — та хто міг її гарантувати, коли все тут таке туманне? Чиї приховані інтереси зустрілися чи навіть зіткнулися в цій навіженій історії? Треба подивитись, а тоді відповідно й поводитися.

Репортер пошкріб голову. Він, певна річ, зауважив, що лише він сам провадить з капітаном розмову, а інші понабирали в рота води. Може,

він допустився необережності, покриваючи так старого фізика? Напевно. Та дарма! В ньому закипала впертість. Хоч раз не думати про співвідношення інтересів, не озиратися на список головних акціонерів своєї газети і взагалі не зважати на будь-кого з сильних світу сього — він сидить тут як приватна особа і може дозволити собі таку розкіш. Розмова зупинилася на мертвій точці, він має в руках — репортер тепер був певен цього — ключ; то чом би йому не піти й не відімкнути двері, байдуже, що з цього вийде?

— Треба наставити йому пастку, — сказав він.

— Як? — зацікавлено спитав капітан.

— Я переглянув усю бульварщину, якою старий Баткінс, певне, напакував свого робота. Один з випадків міг би особливо стати в пригоді: крадіжка діамантів у готелі. Або точніше — грабунок. Треба створити цілком подібну ситуацію і подбати, щоб він якимсь чином довідався про це. Найкраще — через пресу.

— Добре,— промовив капітан, наче вчитель біля дошки.— А далі?

Сем Меттісон підвівся:

— А тоді не випускати його! Стріляти безупинно! Цього досить буде, навіть для робота!

Капітан не зміг приховати усмішки. "Тепер я тебе розкусив,— промайнуло у нього в голові.— Цікаво, що тобі пообіцяли за те, щоб ця штука була знищена?" Та він залишив свої думки для себе.

Репортер побачив, як затремтіли в капітана кутики уст, а сержант несхвально насупився. Тепер йому було цілком ясно, що тут ведеться якась дивна гра. І він вирішив узяти в ній участь.

— Я гадаю, — сказав він, — що його треба випустити з готелю й простежити за ним.

З капітанового кивка він зрозумів, що влучив у ціль.

— Важко,— встряв у розмову сержант. — А що коли в нього й на потилиці є очі?

— Дурниці! — гримнув лейтенант, але відразу ж затнувся.— А зрештою, чом би й ні? Він же робот — гм, цим багато що можна пояснити. Приміром те, що він побачив тебе на вулиці.

Капітан підняв руку:

— Так, доведеться узяти це все до уваги. Проте стрілянина виключається. Коли ми з'ясуємо, де він живе, то спіймаємо його сталевою сіткою або ще чимось у під'їзді чи ще в якомусь зручному місці... Так, прошу?

Чарлз Гарднер уперше підняв голову і дав цим зрозуміти, що дослухався до розмови. Йому стало ясно, що капітанів план може бути цілком здійсненний. Що сказав би на це старий Баткінс? Тільки він, Гарднер, може стати цьому планові на заваді. Але як? На яких підставах?

— Старий Баткінс... — почав професор вагаючись, та коли він побачив обернені до нього очі всіх присутніх, до нього раптом прийшли і думки, і слова, так наче він мав прочитати лекцію з фізики.— Виходячи з принципів старого Баткінса, що їх і ви знаєте, я не можу собі уявити, щоб він не убезпечив свій винахід на випадок згаданої можливості. Я кажу про варіант, за якого робот може бути спійманий іншими людьми й використаний для їхньої мети.

— В чому могло б полягати таке вбезпечення? — запитав капітан.

— Наприклад, у пристрої для самознищення. Із застосуванням вибухівки. Або короткого замикання, що спалює всі електронні вузли й залишає лише механічний апарат,— а його може побудувати кожен аматор.

Чарлз Гарднер спокійно дивився капітанові в очі.

Він зауважив, що примусив свого партнера замислитися.

Знову запала пауза, капітан утупився в підлогу, а інші пильно дивились на нього. Нарешті капітан підвів голову.

— Тоді лишається одне. Коли ми дізнаємося про його місцеперебування, тоді,— він повернувся до Чарлза Гарднера,— тоді вже діяти повинні будете ви. Завітаєте до нього під будь-яким приводом,— може, як електромонтер, а може, як ще хтось — і спробуєте дізнатися, що там у нього всередині. Ви тут єдиний, хто може це зробити. Чи зважитесь ви на це? Не кваптеся, спокійно обміркуйте відповідь, але відповідайте як справжній чоловік!

Час, який капітан дав фізикові на роздуми, потрібен був йому самому, щоб іще раз зважити власну ухвалу. Він, певна річ, міг би викликати фахівців з Вашінгтона; і, коли б тут був випадок трохи поважніший, він так і зробив би. Та він знав також і те, що його начальство сприйняло тутешні події не дуже серйозно, отож навіть негативний звіт про ці події не дуже зашкодить йому, коли не суперечитиме думці експертів. Він мав нюх на ті справи, котрі обіцяли закінчитися невдачею, і історія з роботом, здавалося йому, належала саме до них. Отже, це було слушне рішення — діяти разом з фізиком, якому він усе ж таки зробив велику послугу.

Чарлз Гарднер тріумфував у душі. Йому вдалося без зусиль приховати свою радість: за недовгий час, що минув від смерті Баткінса, він так гарно вивчився прикидатися, що це давало йому майже

злодійську насолоду. "Добре натренований мозок, — подумав він, — навчається швидко навіть не властивих йому функцій!" Він вирішив іще трохи покомизитися. Та кінець кінцем він зробить капітанові приємність, щоб той міг думати, наче це він сам схилив професора на свій бік, до здійснення своїх планів.

— Тоді вважатимемо в принципі, що все з'ясовано, — закінчив розмову капітан. — Все інше, так би мовити, штабна робота.

Наступного дня на першій сторінці ранкової газети вміщено було велику фотографію кіноактриси Сюзен Беберлі, облямовану набраною жирним шрифтом принадою, яку репортер приготував вельми хитро:

"КОШТОВНОСТІ БЕБЕРЛІ В МІДЛТОНІ!

Улюбленица глядачів Сюзен Беберлі у своїх справах відвідає Мідлтон! Вона прибуде о 16 годині й 24 години перебуватиме в "Метрополітені". Її славнозвісні діаманти зберігатимуться тим часом у сейфі готелю, цілком убезпеченому від грабіжників і пожежі".

В капітана і полісменів була напружена віч. Але тепер усе готове. Робот мав тільки дві можливості заволодіти коштовностями (звичайно, фальшивими) — або до того, як їх покладуть у сейф, або ж відразу після того, як їх заберуть звідти. На цю мить чатували двадцять патрульних машин і загін полісменів на мотоциклах, що дістав підкріплення з Чікаго. Керувати переслідуванням мали з поліційного управління. Це завдання доручено лейтенантові Сему Меттісону і його сержантові, бо вони знали місто; крім того, була небезпека, що в готелі робот упізнає їхні обличчя.

У готелі "Метрополітен", у кімнаті директора, що схвильовано бігав з кутка в куток, сидів капітан Бекет. Вже опівдні перед готелем почали сходитися підлітки, які прийшли повеселитися і привітати свого ідола, що насправді прибував цього разу до Мідлтона не в приватних справах, а за помахом чарівної палички Пентагону. Число цього збіговиська

збільшувалося, а водночас гучнішав і зчинений ним гомін. Знервований директор белькотів уже щось про збитки, завдані його бізнесові.

Капітан спостерігав його глузливо.

— Чого ви ще хочете? — запитав він. — Відтоді, як вийшла ранкова газета, ваша халабуда напхом напхана. Оце і є ваш бізнес!

Досадливо махнувши рукою, директор став телефонувати до поліційного управління, благаючи захистити його готель. Незабаром прибули полісмени, десь близько двадцяти чоловік; натовп зустрів їх свистом, полісмени розчистили прохід до готелю. А коли згодом до готелю під'їхав величезний синій лімузин і з нього випурхнуло знамените худюще, як скіпка, біляве Щось із не менш знаменитою мавпочкою на руках, у готелі задеренчали шибки. Кільканадцятеро підлітків, розірвавши ланцюг полісменів, лягли на тротуарі; отож Сюзен довелося йти до готелю, балансуючи по їхніх спинах, і вона це робила з видимим задоволенням.

Водночас назустріч лімузинові повільно під'їхала друга, відкрита, машина. Якийсь чоловік, що сидів поруч шофера, став раптом жбурляти в натовп фотокартки Сюзен Беберлі з її автографом, штампом "Мідлтон" і датою. Кричачи й вигукуючи щось, юрба метнулася за машиною, в якій, здавалося, був невичерпний запас таких фотокарток, і за кілька хвилин площа перед готелем збезлюділа.

— Все йде як по маслу! — сказав капітан директорові, що раптом, перед тим як треба було вітати знамениту гостю, став неначе втіленням спокою.

Дотримуючись усіх формальностей церемонії, учасники спектаклю рушили до кімнати, де був сейф,— гостя, директор, два готельних службовці, що в них якось чудно відстовбурчувалися піджаки зліва під

пахвами, і капітан. Та коли уже директор хотів зачинити за всіма двері, сталося несподіване.

— Не рухатися!

Всередину, тримаючи в руках автомати, вдерлися двоє чоловіків у масках.

— Коштовності! — різко промовив один з них.

"Господи! — зрозумів капітан. — Роботові конкуренти! Ми зовсім забули про таку можливість!"

Він, як і всі інші, стояв, піднявши руки, і тільки Сюзен незворушно, але поволі знімала з себе різні прикраси, спостерігаючи, як один з грабіжників кидає їх у сумку.

"І все ж, — міркував капітан, — тутешні хлопці навряд чи такі досвідчені, як їхні колеги в Чікаго". Несподівано він застогнав, удаючи серцевий напад, захитався, схилився на одне коліно і нарешті гепнувся додолу. Другий грабіжник, що стояв ближче до дверей, підійшов до нього і навмання тицьнув його в бік носаком. Капітан не здригнувся. Грабіжника це влаштовувало.

В цю мить двері знову прочинилися і до кімнати зайшов іще один чоловік. Бандит, що стояв на варті, наставив на нього дуло автомата. Чоловік підняв руки, сперся ними на двері.

— Не рухатися!

— Я й не збираюся,— чемно відповів чоловік,— бо, як ви, певно, зауважили, у лівій руці в мене армійська граната з висмикнутою чекою, і, якщо я її пущу з руки, вона за три секунди вибухне. Зроблю я це, звісно, лише в тому випадку, якщо буду поранений або мене вб'ють і я

не зможу стримувати запобіжник. Але в такому разі я, певне, впаду на дверях, і навряд чи хтось із вас устигне вийти звідси.— Незнайомий неквапливо опустив руки, а тоді простяг уперед праву.

Якби капітан не наслухався доти розповідей лейтенанта і сержанта, він ніколи в світі не запідозрив би в цьому звичайнісінькому чоловікові робота. Дещо йому, правда, впало в око — непорушні губи, щось чудне в руках, таке, чого зразу й не визначиш...

— А тепер попрошу у вас коштовності,— сказав Непримітний.

Обидва гангстери вже зрозуміли становище. Просичавши щось, один з них простяг йому сумку.

— Ми знайдемо тебе й під землею,— пообіцяв бандит,— і тоді начувайся!

Непримітний відчинив двері і... кинувши гранату під ноги присутнім, швидко зачинив їх за собою.

Якусь мить усі стояли, наче спаралізовані. Навіть капітан трохи занепокоєно позирав на залізний предмет, що лежав долі зовсім близько від його голови. Та граната не вибухнула. Пронизливо верещав власник готелю. Це привело до тями обох грабіжників, що втямили нарешті, як їх примітивно обдурено. Вони розчахнули двері і сипонули кулями з автоматів у широкий коридор готелю. Двох капітанових пострілів з пістолета вистачило, щоб не дати гангстерам марнувати набої, які — сказав він за спиною в директора — потрібніші Америці в іншому місці.

По радіо капітан попередив пости:

— Увага! Чоловік у сірому костюмі, світло-сірому капелюсі, чорний портфель, чорні замшеві черевики, краватка — жовто-синя, в смужку.

— Саме виходить із готелю! — відповів один з постів.

— Усі переключайтеся па центральний пункт! Все! — наказав капітан.

Потім схилив голову перед кінозіркою, подякував їй кількома вишуканими словами, а тоді закликав усіх присутніх до збереження таємниці. Він іще раз обвів усіх поглядом, і цього разу очі його були суворі й холодні.

— Офіційну версію, про яку ви зможете плескати скільки завгодно, вам незабаром повідомить поліція!

А потім він вийшов з готелю тунелем для доставки провізії й сів у свою машину, де на нього вже чекали репортер і Чарлз Гарднер.

Лейтенант Сем Меттісон і сержант Нед Пінкертон стояли перед великою, підсвіченою ззаду вітриною з планом Мідлтона. Все було передбачено до найменших деталей. Білі світові цяточки вказували на місцеперебування патрульних машин, зелені позначали мотоциклістів, червона — робота. З другого боку вітрини співробітники управління приймали по радіо повідомлення й відповідно переставляли позначки на міському плані. Лейтенантові й сержанту доповідали тільки те, що стосувалося робота. Вони, певна річ, могли, віддаючи розпорядження, втручатися в події і звідси. Назви вулиць не вживалися, замість них називалися групи літер і цифр. Приміром, у дану мить робот їхав у машині — номерний знак її тепер уже знали всі — по BX7. Це означало, що він рухається по Чікагському проспекту, між Мун-стріт і майданом Конституції в напрямку від центру міста.

Сем Меттісон натиснув кнопку:

— Патрулям у південній частині міста рухатися на північ. Мотоциклетним групам — третій, четвертій і п'ятій — бути на вулицях, паралельних ВХ8-12, решті — підтягтися.

Світловий екран відразу замиготів, і незабаром ланцюжок білих вогників, тягнучись за червоною цяточкою, ущільнився, а з обох боків у нього побільшало яскравих зелених кружалець.

— Якщо мені доведеться з'явитися на цьому світі вдруге,— пробурчав Сем Меттісон,— я стану роботом. Може, на мою честь поліція теж влаштує таку факельну процесію!

— Гадаю, що він скоро або поверне кудись, або вийде з машини. Не може він отак просто їздити, прогулюватися собі.

— Ніхто не відає, що утне робот! — знову пробурчав лейтенант. Його пекла досада, що він перебуває так далеко від місця подій.

На розі вулиці, до якої наближалася тепер червона цяточка, було біле кружальце. Той, що їхав за червоною цяткою, повернув ліворуч, а той, що чекав, зрушив з місця і став переслідувати робота.

— Вдало змінилися, він ні про що не здогадується, — констатував лейтенант. — Принаймні щось та є.— Раптом захрипів динамік на столі в чергового: "С-сьомий доповідає головному — у нас вулична катастрофа. Об'єкт рухається далі в тому ж напрямку. Змушені припинити переслідування".

— Зрозуміло! — Лейтенант стримався, щоб не вилаятись.

— Тепер почнеться! — сказав сержант. — Коли вже позад нього вулична пригода, він такого випадку не прогавить!

Лейтенант кинув погляд на карту.

— М2 має прийняти його в точці ВХ 9/9 і здати в ВХ 9/10. Там його прийме С-3.

Це тривало кілька секунд, а тоді прийшло повідомлення: "Доповідає М2 — прийняв. Об'єкт прямує до ВХ9".

Лейтенант зітхнув з полегкістю.

З динаміка знову почувся рапорт: "Об'єкт звертає ліворуч, до МСАІ".

— Їдьте далі прямо. Його візьме М12. С-4 чекати в пункті МСА 1/2,— наказав лейтенант.

Так тривало десь із півгодини. Вміло маневруючи, лейтенант весь час тримає машину в центрі зграї патрульних машин і мотоциклів, що перебували одна від одної на відстані однієї вулиці, і він навіть уникав потреби вдруге використовувати одну й ту ж саму машину під час переслідування об'єкта.

Та ось надійшло повідомлення, що робот зупинився, вийшов і зник у будинку.

— Першій їхати далі! — наказав лейтенант.— Решті машин стоп! М17 стоїть на розі й очей не спускає з будинку!

— Ви теж вважаєте, що він там не живе?— спитав сержант.

— Авжеж, що ні. Він зараз позбудеться сумки з оздобами.

І справді, за кілька хвилин робот вийшов — уже без сумки. Він неквапливо рушив вулицею і зайшов до одного з ресторанів.

— Я там кожну шпаринку знаю! — гукнув сержант.— Навіть якщо він вислизне з вікна туалету в подвір'я, то зможе вийти тільки дверима сусіднього будинку!

— Гаразд, тоді почекаємо. Маємо час.

— У мене є одна ідея...

— Давай, кажи!

— Патякало казав, що цей тип зникає ту ж мить, тільки-но починається якась, хоч би й невелика колотнеча.

— І ти пропонуєш...

— Ага. Пошлімо туди групу хлопців на мотоциклах. Вони перехилять по чарці, а тоді двоє з них почнуть сварку... Такі бешкетники на мотоциклах тут не дивина...

— Слушно.

— А коли він вийде, саме під'їде таксі, висадить "пасажира", і буде вільне місце... для нього.

— Хлопче, ти вартий своєї платні! — вигукнув лейтенант.

Зроблено відповідні розпорядження, і за якихось хвилин п'ятнадцять надійшло повідомлення, що робот сидить у підставленому поліцією таксі.

Так само обережно й невідступно, як перед цим роботів автомобіль (звісно, вкрадений), вони переслідували тепер таксі. Воно їхало, кружляючи по вулицях, на південь, і зупинилося нарешті в якійсь

вуличці, обабіч якої стояли старі триповерхові будинки. Шофер таксі ще простежив, як робот перетнув вулицю і не кваплячись пішов тим боком. Тоді й він рушив з місця.

З патрульної машини, що ту ж мить завернула в цю вуличку, бачили, як робот зайшов до одного з будинків.

Ще десь із чверть години лейтенант тримав вуличку під наглядом, та робот не виходив.

Тоді лейтенант доповів капітанові, що разом із Гарднером та репортером терпляче дожидався у своїй машині, і послав сержанта, що мав пробити для інших лазівку.

Сержант прибрав сумирного вигляду й подзвонив. Відчинила йому повна жінка, середнього віку.

— Прошу пробачення, пані, — сказав сержант,— я від товариства християн-холостяків...

— Я вже одружена! — перебила його жінка. Сержант прибрав іще сумирнішого вигляду.

— Прошу вас, пані, не треба так, ви мене зовсім збентежили, ми зовсім не навчені поводження з дамами, я хочу тільки довідку!

Зачувши слово "дама", жінка трохи полагіднішала.

— Ну, гаразд, — сказала вона. — Якщо тільки довідку... То що ви хотіли б довідатися?

— Та ось що, — почав сержант, гортаючи записник,— ми, власне, опікуємося холостяками, аби вони не ступили на дорогу гріха, згубного

для чоловіка; нам казали про якогось містера Кроуфорда, та я ніяк не можу його розшукати в цьому домі!

— Кроуфорд? Ні, в цьому домі немає ніякого Кроуфорда. Я знала колись одного Кроуфорда, в Дейтроті, але то було давно і це, певно, не він.

— Я теж побоююсь, що це не він, пані,— засмучено сказав сержант. — Але хіба не могло статися, що до нас його прізвище дійшло в перекрученому вигляді? Може, в будинку мешкає холостяк із схожим прізвищем?

— Ні, точно ні,— відповіла жінка,— в нас є тільки один холостяк, він тут нещодавно живе, якихось кілька тижнів, це містер Макгайн. Та про нього вам анітрохи не треба непокоїтися, це такий статечний чоловік, тихий і скромний, його майже не видно й не чутно.

— Мені справді шкода,— промовив сержант із безмежно засмученою міною, в якій усе ж таки блиснула надія.— Тобто я, певна річ, радий, що у вашому домі немає таких, що потребують нашої допомоги. — Він, очевидно, вже надокучив жінці, бо вона рішуче кивнула йому і припинила розмову:

— Отже, коли я більше не можу стати вам у пригоді...

Він подякував, вийшов з дому і, дійшовши до рогу вулиці, повернув туди, де стояли машини.

— Його звуть містер Макгайн,— повідомив він.— Це точно він. Тихий, скромний, не чути його й не видно, живе кілька тижнів — усе збігається. Та й не в гості ж він сюди прийшов.

Капітан кивнув головою.

— Тепер туди треба йти вам,— звернувся він до Чарлза Гарднера, що сидів, одягнений у синій комбінезон, і похитував на коліні сумку з інструментами.— Ніякої поради я вам дати не можу,— провадив капітан далі, наморщивши лоба.— Ніколи ще не мав справи з роботами. Може, вам пощастить його вимкнути чи ще щось, а коли ні, то спробуйте дістати в нього якомога більше інформації. Та він ні в якому разі не повинен запідозрити щось. Хочете, ми дамо вам з собою маленький передавач?

— Краще не треба,— відповів Чарлз й відразу придумав пояснення: — Цілком можливо, що в нього є спеціальний пристрій для виявлення таких штук...

Він виліз із машини й пішов до будинку. "Макгайн, — розмірковував він. — Макгайн, Макгайн, що це мені нагадує?" Але аж тоді, коли він побачив це прізвище перед собою, чіткими літерами на дверній табличці — Mc Hine,— йому враз сяйнула думка, і вія ледве стримався, щоб не зареготати голосно. Типово по-баткінсівському! Якщо вставити в це слово випалу голосну "а", то в цілому вийде "Machine" — "машина"!

Тепер він був цілком упевнений у собі. Він тричі глибоко зітхнув — тепер усе залежатиме від нього, він мусить знайти вихід, ще не знає який, але напевне знайде його, як це часто бувало в його практиці, коли якась проблема, начебто нерозв'язна, кінець кінцем, немов блискавкою, осявалася простим і чітким вирішенням. Треба тільки не хвилюватися й бути впевненим. І він подзвонив.

Відчинив робот. Зблизька Чарлз відразу визначив, що перед ним не жива істота,— і не по якихось деталях, а по загальному вигляду.

— Я з електричної компанії, мені треба перевірити лічильник,— сказав він.

Робот якусь мить повагався, а тоді мовчки розчинив двері.

Чарлз зачинив їх за собою й почав копирсатися в коробці лічильника. Робот стояв позад нього. Відкривши лічильник, професор запитав:

— Що, вперше бачите, га?

— Так,— відповів робот.

"Треба якось інакше, — подумав Чарлз, і далі копирсаючись у коробці й намагаючись робити якомога більше рухів, щоб виграти час.

— Ви не дуже давно живете тут? Я вас іще не бачив жодного разу.

— Ні,— відповів робот.

Несподівано Чарлзові сяйнула блискуча ідея. Писання! Адже робот не вміє писати! Таких філігранних рухів механізму навіть такий конструктор, як Баткінс, навряд чи домігся б при таких обмежених габаритах.

— Де можна заповнити формуляр? — запитав Чарлз, покінчивши з інсценованою роботою.

Робот відчинив ще одні двері.

Чарлз увійшов до кімнати і сів за стіл. Із папки електрокомпанії він дістав справжній бланк і записав: "Ремонт лічильника №.., адреса, дата". Тоді подав роботові аркуш і олівець:

— Отут ви маєте розписатись, отут, де стоїть "підтверджую".

Він знову став порпатися в папці, крадькома позираючи на робота. Той не рухався. "Таки підловив я його!" — подумав Чарлз. Але що буде

далі? Чи зрозуміє робот, що його загнали в глухий кут? Що йому тепер доведеться скинути маску непримітності? На що він зважиться далі?

— Ви містер Чарлз Гарднер,— сказав робот.

Чарлз підвів очі. Тепер усе було поставлено на карту, настала вирішальна мить.

— Так,— підтвердив він.

— Я знаю ваше фото,— сказав робот.

Чарлз мовчав. Що далі? Робот, напевне, чогось чекав від нього, бо інакше він і далі або говорив би, або робив би щось. Машини не знають очікування через збентеження або вагання. Може, він, Чарлз, повинен дати йому якісь вказівки, наказати зробити щось? Треба спробувати.

— Принесіть мені, будь ласка, склянку води,— промовив він тоном наказу.

— Назвіть шифр чи йдіть звідси! — відповів робот.

Шифр? Ага, це була та записка, що лежала на столі в Баткінса і що про неї він уже майже забув. І не мав її разом із собою, бо залишив у піджаці. Що там було? Літери. Які?

Професор ковзнув очима по столу. Там він побачив бланк, що лежав перед ним догори ногами, і на ньому літери — ті самі літери, що були й у тій записці: ENIHCM. Прізвище робота, що його власноручно написав професор на бланку, тільки задом наперед — через те, що він дав роботові підписати бланк. Чарлз Гарднер прочитав кожну літеру окремо:

— E-N-I-H-C-M.

— Чекаю на ваші розпорядження! — сказав робот.

"Слава богу, вгадав, — подумав Чарлз. — Мабуть, старий Баткінс,— можливо, щось передчуваючи,— запрограмував робота так, щоб він слухався й мене. А може, він мав намір якогось дня продемонструвати свій винахід та все, на що він здатен? Про це я вже ніколи не дізнаюсь!"

Гарднер знову звернувся до робота.

— Принесіть склянку води,— сказав він.

Робот не перечачи пішов на кухню й приніс те, що від нього вимагали.

"Отже, він слухається мене! — зрадів Чарлз.— І що мені тепер з ним робити? Передусім я, очевидно, повинен дослідити його чи, точніше, його знання, які вклав у нього старий Баткінс". Після довгих розпитів Гарднер з'ясував, що робот не володіє майже нічим із того, що звичайно вважають загальною освіченістю, і в Баткінсовому будинку він знав тільки деякі приміщення. І в Чарлза виникла спасенна ідея. За кілька хвилин він обміркував цей план як науковий експеримент — і він таки справді збирався поставити експеримент, хоч і досить примітивний.

Після цього він дав роботові детальні настанови, намагаючись весь час правильно враховувати, що той знає і чого не знає, хоч це поки що було для нього самого рівнянням з багатьма невідомими.

— Це він,— доповів Чарлз, коли вже знову сидів у машині й розповідав капітанові про жарт, який утнув старий Баткінс зі словом "машина".

— Це дуже дотепно, — озвався капітан.— Але що вам пощастило витягти з нього?

— Небагато, — відповів Чарлз. — Але все-таки я дещо спостеріг. Мені здається, що під час стрілянини в готелі йому влучили в ліву руку. Принаймні він за весь час не зробив лівою рукою жодного руху. Я намагався "працювати" якомога довше, грунтовніше, та він зрештою став мене квапити і сказав, що має ще сьогодні зайти до ремонтної майстерні — зауважте собі!

— Це означає, що він збирається піти до Баткінсової фортеці,— задумливо промовив капітан.— Але стривайте, якщо в нього справді влучили, то як він міг потім тримати кермо?

— Я теж не знаю,— зізнався Чарлз,— хоча не слід забувати, що він не з крові й плоті. Пошкоджена машина може інколи працювати далі, поки зовсім не зіпсується.

— А може, йому просто треба зарядитися енергією? — висловив припущення репортер.

— Теж цілком можливо, — погодився Чарлз,— в усякому разі ми можемо його там схопити в ту мить, коли він буде частково вимкнений.

— Чудово,— сказав капітан.— Це непогана задумка. Та як ми проберемося в будинок?

Чарлз мав на це відповідь, та йому не хотілося, щоб інші подумали, що в нього на все є готове рішення. Тому він сказав:

— Авжеж, це проблема.

То був правильний хід, бо сержантові спало на думку те, про що давно знав Чарлз, укладаючи свій план.

— Треба простежити за ним! — вигукнув Нед.— Запам'ятати, на які кнопки він натискуватиме, а ще краще — сфотографувати!

— Ви, напевне, маєте апарат, що відразу й проявляє знімки? — звернувся капітан до репортера.

— Маю, але ним не можна швидко знімати кадр за кадром. Може, краще простежити у бінокль, а тоді порівняти результати?

Аж тепер, коли всі з таким запалом узялися до завершення полювання, Чарлз Гарднер дозволив собі втрутитися, щоб трохи остудити гарячі голови.

— І все ж я хотів би ще раз нагадати вам про одне,— сказав він.— Якщо він передчасно виявить нас, може виникнути небезпека, що він знищить себе... Ні, я нічого в цьому плані не довідався про нього, але наголошую: мені просто не йметься віри, що старий химерник не убезпечив його в такий спосіб.

В капітана витяглось обличчя, і він запитав:

— А можна у тій "фортеці" пересуватися більш-менш нечутно?

Чарлз і репортер кивнули, що можна.

— Тоді нам треба використати цей шанс,— заявив капітан.— Усе залежатиме від плану, точно розрахованого в часі, ми обміркуємо це дорогою. Треба тільки, щоб нам доповіли, коли він вийде звідси, і взагалі, щоб нас у дорозі весь час інформували про те, як розгортатимуться події.

Недовга розмова в поліційному управлінні знову запустила все в рух.

За якусь годину вони вже спостерігали з різних боків зі схованок, як робот вийшов із таксі й підійшов до дверей "фортеці". Одна рука в нього справді висіла, як тичка. Вони спробували визначити, на які кнопки він натискував, і Чарлз подумав, що не завадить навмисне "помилитися" раз

чи двічі, хоч він і сам добре знає ті кнопки... Коли робот увійшов до будинку й двері за ним зачинилися, вони повиходили зі своїх схованок і зібралися біля входу до "фортеці". Виявилося, що в спостереженнях були розходження, отож набралося чимало варіантів — 27, і їх треба було перевірити всі.

Правильним виявився дев'ятнадцятий варіант: двері відчинилися. До будинку ввійшли капітан, лейтенант із сержантом, репортер і Чарлз. Двері автоматично зачинилися. Незабаром вони вже були в передпокої. Обережно прослизнули до майстерень — але робота там не виявили. Капітан показав рукою вниз, на підлогу, даючи цим сигнал, що треба спуститися в енергетичне відділення, коли враз пролунав глухий вибух і світло погасло.

— Швидше туди! — гукнув Чарлз.— Боюся, що я мав рацію!

Полісмени ввімкнули кишенькові ліхтарики, і всі, нехтуючи небезпекою, метнулися до підвалу. Але й там не знайшли нічого — ні робота, ні ознак якогось ушкодження.

— Треба обшукати весь будинок! — наказав капітан.— Містере Гарднер, ведіть нас!

Тільки-но вони відчинили двері до лабораторії високих напруг, як у ніс їм ударив їдкий, задушливий сморід. Присвітивши ліхтариками, вони побачили, що між великими кулястими електродами іскрового розрядника висить щось зіжмакане, і лише кілька шматків обгорілого матеріалу нагадували про колишнього робота.

— Все! — сказав репортер.

— Яку чудову річ я втратив! — нещиро бідкався Чарлз Гарднер, коли вони трохи пізніше, усунувши коротке замикання, вже сиділи в Баткінсовому кабінеті.

— Краще подумайте, що втратила наша країна! — роздратовано промовив капітан.

— І що ж я скажу тепер дружині! — нарікав Чарлз. Відчуваючи невимовну полегкість, він з нестримною втіхою й далі грав роль, написану ним самим.

"Штукар! — думав капітан.— Коли б він знав, яким персонам і як обережно доведеться тепер мені доповідати про все!" Щоправда, він був задоволений, що відмовився від ідеї залучити сторонніх спеціалістів і тепер сам складатиме рапорт. "А до того ж,— думав він собі,— люди як солдати дешевші-таки".

Вельми задоволені були також лейтенант із сержантом, що подумки рахували свої долари.

Задоволений був і репортер, бо, до кінця зрозумівши професорову роль, сказав сам собі, що він теж зіграв не останню скрипку.

Та найщасливіший за всіх був, сам Чарлз Гарднер. Прийшовши додому, він сказав Джейн:

— А знаєш, чого я навчився? Блефувати, брехати й водити за носа!

— Що ж, хоч яке, а досягнення! — відповіла дружина.

— І це було нітрохи не важко! — запишався Чарлз.

— А проте, — сказала Джейн, — тобі потрібно було для цього шістдесят вісім років — навіть в наших умовах!